

**СЕМАНТИЧНИ ПРОМЕНИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК
ПРЕЗ ПЕРИОДА IX–XIV В.
(ВЪРХУ МАТЕРИАЛ ОТ ДИОНИСИЕВИЯ ПРЕВОД
НА СЛОВАТА ПРОТИВ АНОМЕИТЕ ОТ СВ. ЙОАН ЗЛАТОУСТ)**

Камен Димитров

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

**SEMANTIC CHANGES IN THE BULGARIAN LANGUAGE
DURING THE 9TH – 14TH CENTURIES
(BASED ON MATERIAL FROM DIONISIY DIVNIY’S
TRANSLATION OF THE HOMILIES AGAINST
THE ANOMOEANS BY ST. JOHN CHRYSOSTOM)**

Kamen Dimitrov

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Abstract: The study highlights the contribution of the scholar Dionisiy Divniy to the enrichment of the lexical system and the semantics of words in the Bulgarian language. The words not attested in the classical Old Bulgarian monuments and lexemes with newly developed meanings have been extracted and analyzed from the Middle Bulgarian translation of the homilies *against the Anomoeans* by St. John Chrysostom, translated by Dionisiy Divniy and included in the book *Margarit*. The study of the text is based on the earliest Bulgarian transcript of this corpus of sermons from the third quarter of the 14th century, which is considered to have been created during the lifetime of its translator. Due to the large volume of the textual material, a consequence of the important role of the Tarnovo scholar in the development of the Bulgarian lexical system, the study examines only words beginning with the letter В.
Keywords: semantic changes; Old Bulgarian language; Middle Bulgarian language; *Tarnovo Literary School*; Dionisiy Divniy; John Chrysostom; homilies against the Anomoeans.

Динамиката на лексикалната система е един от най-интересните и важни проблеми на българската диахронна лексикология, тъй като в достигналите до нас т.нар. класически старобългарски паметници (= *КСЛ*) са засвидетелствани едва около 10 000 думи, а голям процент от тях не са от славянски произход (**Цейтлин 1986: 36**). Ето защо за установяването на лексикалното богатство

на старобългарския език в широкия смисъл на термина ключовата роля имат по-късните преписи на старобългарските съчинения, както и текстовете, възникнали през следващите периоди от развоя на българския книжовен език (Давидов 1996: 13–20). Обогащването на лексикалния състав на един език е резултат не само от въвеждане и използване на нови думи, но и от натоварване на вече съществуващи речникови единици с нови значения вследствие на разширяване или стесняване на значението, промяна в семантиката на самата дума или пък на означаваното понятие, развитие на преносни значения и т.н. (Бояджиев 1986: 60–72, Русинов, Георгиев 1996: 124–139).

Основна *цел* на настоящото изследване е да се установи част от приноса на книжовника Дионисий Дивни за обогатяването на лексикалния състав и на семантичното разнообразие на думите в българския език. Главна *задача* на проучването е да се ексцерпират и анализират незасвидетелстваните в *КСП* думи и лексемите с новоразвити значения от среднобългарския превод на словата *Против аномеите* (*De incomprehensibili dei natura. Contra Anomoeos/Peri Akatalēptou. Prōs 'Aνομοίους*) от св. Йоан Златоуст в превод на Дионисий Дивни (= *ЙоЗлПА*), включени в сборника *Маргарит*. Проучването на старобългарския текст се извършва по най-ранния български препис на книга *Маргарит* – ръкопис F.I.197 от РНБ (Санкт Петербург) от третата четвърт на XIV в., за който се счита, че е възникнал приживе на преводача му – българския книжовник Дионисий Дивни. Тъй като текстът не е издаван, се прави собствено научно разчитане, а славянските примери се посочват според фолиацията в ръкопис F.I.197. Гръцките съответствия се извличат от критическите издания на текста на оригинала (Malingrey, Daniélou, Flacelière 1970; Malingrey 1994: 284 – 315). Поради големия обем на материала *предмет* на изследването тук са само думите с начална буква **В**.

ВЕЛИЧЕСТВО, -а *ср* (17) *μεγαλωσύνη, μέγεθος, ὑπερβολή, ὄγκος, πέλαγος*

В *КСП* са засвидетелствани две основни значения: 1. Големина, величина. 2. Величие, превъзходство (СтБР I: 148–149). В 16 от общо 17 употреби те се проявяват и в *ЙоЗлПА*, но освен тях се появява и трето, нерегистрирано в други текстове:

θαυμάζομεν πάλιν τῆς θαλάσσης τὸ πέλαγος καὶ τὸν ἄπειρον βυθόν, ἀλλὰ μετὰ φόβου, ὅταν πρὸς τὸ βάθος κατακύψωμεν.

чюдѣи сѧ пакы мор'скоиѣ **ВЕЛИЧЕСТВОУ** и бесчислѣнѣи глѣбинѣ. нѧ съ страхоиѣ егда къ глѣбинѣ приникнеиѣ. (4а).

Тук **величество** предава *πέλαγος* от текста на оригинала и има метафорично значение – ‘необятност, безкрайност, неизмеримост’. Такава преносна семантика е отбелязана за гръцката дума, чието основно значение е ‘море’ (Liddell, Scott 1996: 1356, Стгр: 623). Вероятната причина за реализацията на преносното значение е тази, че предходната дума в синтагмата (*θάλασσα*) има същото основно значение.

ВЕЛѢНІЕ, -НА ср (13) δόγμα, λόγος, ῥήμα, πᾶγμα (!)

В *КСП* думата е хапакс със значение ‘повеля, заповед, нареждане’. Очевидно е, че през среднобългарския период тя започва да се употребява много по-активно, тъй като само в *ЙозлПА* се среща 13 пъти, а при две от употребите ѝ се открива незасвидетелствано в старобългарския канон значение – ‘дума; слово’ < λόγος, ῥήμα:

Κἀγὼ τοίνυν καθάπερ βιβλίον ἀναπτύξας τὴν μνήμην τῆς διανοίας τῆς ὑμετέρας, ὡσπερ δακτύλῳ τινὶ τῷ λόγῳ τὰ καταβληθέντα ἐπιδείξας, ἐπὶ τὰ λειπόμενα βαδιοῦμαι λοιπόν.

и азъ нинѣ такоже книгѣ разгънѣвъ памѣть мысли вашѣж, такоже прѣстомигъ нѣкынигъ **велѣніа** положена показавъ, на вставшаа пиидѣ прочее• (25б).

Ποτὲ μὲν γὰρ λέγεται σύμβουλον ἔχειν ὁ Θεὸς, ποτὲ δὲ μὴ ἔχειν, οὐ τῆς Γραφῆς ἑαυτῇ μαχομένης, ἀλλ’ ἀπόρρητα **ῥήματα** ἐκκαλυπτοῦσης ἡμῶν δι’ ἀμφοτέρων τούτων.

УВОГДА ОУВО ГЛЕТ СѦ СВѢѢТНИКА ИМѢТИ БѢ• УВОГДА ЖЕ НЕ ИМѢТИ• НЕ ПИСАНИѢ СЕБЕ РАТѢЖИѢ, НЖ НЕИЗРЕЧЕНАА **велѣніа** ѡкрыважшѢ намигъ УВОИМИ СИМИ• (45а).

ВЕРИГА, -ТЫ жс (4) ἄλυσις, ἔκλυσις (!)

Значението на думата в старобългарския канон е ‘верига, окова’ (СтбР I: 154, СтС: 112, SJS I: 180). При три от четирите употреби в *ЙозлПА* тя предава гръцкия еквивалент ἄλυσις, но в четвъртия случай съответствието от текста на оригинала е ἔκλυσις:

ἀλλ’ ἵνα τοὺς χαμαὶ συρομένους λογισμοὺς ἀνορθώσωμεν, ἵνα τὴν ἔκλυσιν τὴν ἐκ τῶν βιωτικῶν ἡμῶν γινομένην πραγμάτων ἐκβαλόντες, ὀρθὴν ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ ἀναστήσαι δυνηθῶμεν ἡμῶν τὴν ψυχὴν.

не просто УВО НИЖЕ ТОУНЕ ВЪЗАКОНИ СѦ• НЖ ДА ИЖЕ НИЗѢ ВЛѢКОМЫЖ ПОМЫСЛЫ ИСПРАВИМЪ• ТАКО ДА **веригѣ** АЖЕ ѡ ЖИТЕЙСКИЙ ПРИВЫВШѣЖ НАМИГЪ ВЕЩЕИ ѡВРЪГШЕ, ПРАВѢ ПРѢ БГОМИГЪ ВЪЗСТАВИТИ ВЪЗМОЖЕМЪ НАШЖ ДѢШЖ• (30б).

В гръцки ἔκλυσις, εως, ἣ се среща основно с две значения, които нямат нищо общо с ‘верига, окова’: 1. Освобождение. 2. Разслабление, разпуснатост, слабост (Стгр: 232). Трудно е да се определи дали в случая става въпрос за по-свободен и творчески превод, или е налице грешка при превеждането, произтекла от смесвана на ἄλυσις, εως, ἣ и ἔκλυσις, εως, ἣ поради сходството във фонетичния им състав. Ако приемем, че не е налице преводаческа грешка, то тогава в цитирания пример става въпрос за преодоляване, за отхвърляне, за превъзможване на слабостта, а не за късане на веригата, т.е. реализирано е преносно значение, незасвидетелствано нито в *КСП*, нито в по-късни славянски текстове.

ВЕТЪХЪ, -ТЫИ прил. (10) παλαιός, τῆς ἀληθείας (!)

При това прилагателно име прави впечатление, че в *ЙозлПА* **ветъхъ** чрез директна субстантивация означава ‘Стар завет’, докато в *КСП* това значение се среща само в съчетанията **ветъхъти завѣтъ**, **ветъхъти законъ**, **ветъхъти кънигы**:

Ἐν τῇ Παλαιᾷ πάσῃ συνεχῶς ὁ Πατήρ Κύριος λέγεται: «Κύριος ὁ Θεός σου», φησί, «Κύριος εἷς ἐστίν», καὶ πάλιν: «Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις», καὶ πάλιν: «Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ.

ВЪ ВЕТХОМЪ ВЪСЕМЬ • ЧАСТО ѠЦѢ ГЪ ГЛЕТ СЛ • ГЪ БЪ ТВОИ РЕ, ГЪ ЕДИНЪ Ё ГѠГ БѠГ ТВОЕМОУ ПОКЛОНИШИ СЛ И ТОМОУ ЕДИНОМУ ПОСЛАЖИШИ И ПАКЫ • ВЕЛІИ ГЪ НАШЪ И ВЕЛІА КРѢПОСТЬ ЕГО • (346).

Πόθεν οὖν ἡμῖν ἀρκτέον τοῦ λόγου; Ὅθεν ἂν βούλησθε, εἴτε ἀπὸ Καινῆς, εἴτε ἀπὸ Παλαιᾶς: οὐ γὰρ δὴ μόνον ἐν τοῖς εὐαγγελικοῖς καὶ τοῖς ἀποστολικοῖς ῥήμασιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς προφητικοῖς καὶ πάσῃ τῇ Παλαιᾷ μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας διαλάμπουσαν ἔστιν ἰδεῖν τὴν τοῦ Μονογενοῦς δόξαν

ѠКЖДОУ ОУВО НАЧЪНЕМЪ СЛОВЕСА, ѠНЖДЖЕ АЩЕ ХОЩЕТЕ • ИЛИ ОУВО Ѡ НОВАГО ИЛИ ЖЕ Ѡ ВЕТХАГО • НЕ ВО ТЪЧІЖ ВЪ Е҃ГЛСКІИ И АПЛѢСКІИ ГЛѢХЪ, НЖ И ВЪ ПРѠЧЕСКІИ И ВЪ ВСЕМЪ ВЕТХОМЪ, СЪ МНѠСѢМЪ ПРѢВІЗАНЦЕСТВОІ СІАЖЩЖ Ё ВИДѢТИ ЕДИНОРОДНАГО СЛАВЖ • (44a).

Най-вероятната причина за тези преводачески решения е стремежът максимално точното придържане към изходния гръцки текст, което е характерна особеност за книжовната продукция през XIV в., превърнала се и в един от основните принципи на Търновската книжовна школа (Харалампиев 1995: 7).

И при тази дума в един от случаите е налице колебание дали става въпрос за грешка при превода, или е направена по-свободна интерпретация на гръцкия текст от страна на Дионисий Дивни:

и что ГЛА Ѡ БЖТВНЫИ ПИСАНИИ • ИДЕЖЕ ТОЛИКА ВЕЗМѢСТІА ГРѢДОСТЬ • И ЗАКОНОПРѢСТЖПЛЕНІА ПРѢОУМНОЖЕНІЕ • ІАКО НИЖЕ Ѡ ВЕТХАГО ЗАВЛЖЪШІИИМЪ ЕЛИНѠ НАЧАТИ КОГДА ЧТО ТАКОВО РЕЦИ • НИКТОЖЕ Ѡ ОНѢ ДРЪЗНЖ БОЖЕСТВНАГО СЖЦѢСТВА ОУСТАВЪ ИЗЛОЖИТИ • И ЕДИНѢМЪ ИМЕНЕ ѠБЪАТИ • (38a).

Καὶ τί λέγω περὶ τῶν θείων Γραφῶν, ὅπου γε τοσαύτη τῆς ἀτοπίας ἢ περιφάνεια καὶ τῆς παρανομίας ἢ ὑπερβολῆ ὡς μηδὲ τοὺς τῆς ἀληθείας ἀποπλανηθέντας Ἕλληνας ἐπιχειρήσαι ποτέ τι τοιοῦτον εἰπεῖν; Οὐδεὶς γὰρ οὐδὲ ἐκείνων ἐτόλμησε θείας οὐσίας ὄρον ἐκθέσθαι καὶ ἐνὶ ὀνόματι περιλαβεῖν.

Тук τῆς ἀληθείας би следвало да бъде предадено с истиньнъ, а не с ветъхъ. Освен недоброто възприемане на гръцката лексема поради екстралингвистични фактори, предполагаема причина за отклонението от текста на оригинала биха могли да бъдат богословските схващания на преводача – може би според него много по-укорително за елините/езичниците е те да се отклонят от Стария завет, отколкото от някаква абстрактна истина.

видъ, -а м (4) εἶδος

В КСП думата има четири значения: 1. Образ, облик. 2. Гледка. 3. Видение, съновидение. 4. Зрение, виждане. В ЙозЛПА се открива употреба на лексемата с ново значение:

Εἰ γὰρ τελώνης ἄνθρωπος, τὸ ἔσχατον τῆς κακίας εἶδος, οὐχὶ ταπεινοφρονήσας, ἀλλ' εὐγνωμονήσας μόνον, τὰ ἀμαρτήματα εἰπὼν καὶ ὅπερ ἦν ὁμολογήσας,

τοσαύτην εὔνοιαν ἐπεσπάσατο παρὰ τοῦ Θεοῦ, πόσῃν οἱ μεγάλα μὲν κατωρθωκότες ἀγαθά, μηδὲν δὲ μέγα περὶ ἑαυτῶν νομίζοντες, ἐπισπάσονται τὴν βοήθειαν;

аще бо мытарь члѣтъ послѣднихъ зловы видѣ. не смѣреномъ дръствовавъ тѣчѣж, нъ блѣгнравнѣ съгрѣшенїа своа рекъ. и еже бѣ исповѣдавъ толикъ прїпазнь привлѣче на сѧ ѿ бѣа, еликъ иже велїа оубо исправлѣши блѣга. ничтоже велїе ѡ себѣ нещорѣшени въспрїимѣтъ помощи ѿ бѣа. (41б).

Тук видът означава ‘олицетворение; идея, понятие, първообраз’ и назовава митаря като олицетворение на върховната злост. Най-вероятно εἶδος се синонимизира с *ιδέα* (Стгр: 371, LSJ: 482, 817) и е възможно е новото значение да е възникнало поради смесване на близкозвучащите гръцки лексеми. Със същата или с подобна семантика думата се среща в среднобългарски търновски текстове, напр. в Борилевия синодик (**Тотоманова, Христов 2015: 26**) и в Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак (**Русев и др. 1971: 253**).

ВИНОВЪНЪ, -ЪНИ *прил.* (3) αἴτιος

В старобългарския канон е засвидетелствано единствено значението ‘виновен’ (СтБР I: 167). Тъй като мотивиращата основа, съществителното име *вина*, е многозначна дума, развиването и на други значения от мотивираните от нея лексеми е напълно очаквано и логично:

Τοῦτο γοῦν καὶ αἴτιον γέγονε τοῦ μὴ σαφῶς μηδὲ φανερῶς, ἀλλ’ ἀμυδρῶς πῶς καὶ σπανίως διὰ τῶν προφητῶν γνωρισθῆναι τοῖς Ἰουδαίοις τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

сїе оубо и виновноу бы, еже не известъвнѣ ниже явѣ. нъ неавленѣ нѣкако и скъднѣ прѣркъ сказано быти юудеумъ снѣу бжїюу. (35б).

Тук изразът *виновънъ быти* < αἴτιος εἶμι означава ‘стана причина за нещо’. Същата семантика е регистрирана и в произведенията на Патриарх Евтимий (РЕПЕ I: 104) и Григорий Цамблак (**Русев и др. 1971: 254**).

В две от употребите разглежданото прилагателно име е субстантивизирано (*виновъноу < τὸ αἴτιον*) и в тези случаи означава ‘причина, основание’, напр.:

Εὖ γὰρ οἶδ’ ὅτι ἐμοῦ τοῦ λέγοντος οὐκ ἔλαττον ἕκαστος ὑμῶν ὠδίνει τοὺς περὶ τούτων ἀκοῦσαι λόγους: τὸ δὲ αἴτιον, φιλόχριστος ἡμῖν ἄνωθεν ἢ πόλις ἐστί, καὶ πατρώαν ταύτην διεδέξασθε κληρονομίαν, μηδέποτε περιορᾶν τὰ τῆς εὐσεβείας δόγματα νοθευόμενα.

добрѣ бо вѣмъ тако ѿ мене глѣшаго. не м’нее къждо вѣ волѣхноуѣ гаже ѡ сї слышати словеса. виновноу же. тако хлюбовивъ градъ вашъ из начала е. и ѿчѣскоу сїе прѣкли есте наслѣдїе, никогдаже прѣзирати блѣгочѣстїа догматы растланваемы. (8а).

ВЛАСТЕЛИНЪ, -А *м.* (1) ἐξουσιαστής

Тази дума липсва в *КСП*, а в *ЙоЗЛПА* е употребена веднъж със значение ‘властелин, владетел’:

Παῖδιον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, Θεὸς ἰσχυρός, ἐξουσιαστής.

ѡтроча роди сѧ намъ снъ, и да сѧ на. и нарицает сѧ имя его велика съвѣта аггѣлъ. бѣ крѣпокъ властелинъ. (34б).

В по-късни преписи на класически старобългарски текстове, в предвтимиевските текстове и в текстовете от XIV в. нататък употребата на лексемата се засилва (Mikl: 67, Давидов 1976: 54, Спасова, Петков 2010 V: 166, Тасева 2010: 554, Федер 2008: 64, Федер 2011: 55, Тотоманова, Христов 2019: 62), а присъствието ѝ в *ЙоЗлПА* е свидетелство, че Дионисий Дивни е един от книжовниците, допринесъл за съхранението ѝ в съвременния български книжовен език.

вождѣниѣ, -ниѣ ср (2) ἡνία

Думата не се открива в *КСП*, а в *ЙоЗлПА* е употребена два пъти на една и съща страница със значение ‘повод, юзда’:

Καθάπερ γάρ, ἡνιόχου φοβηθέντος καὶ τὰς ἡνίας ἀφέντος, ἐπ’ ὅσιν οἱ ἵπποι καταφέρονται πάντες καὶ τὸ ἄρμα ὀλόκληρον περιτρέπεται.

Икоже съноузнѣцоу ѡвоашоу сѧ и вождѣниѣ попоушьшоу, на лице коне низпадахтѣ въси· и колесница съврѣшенѣ прѣвращает сѧ· (196).

πτοουμένη γὰρ καὶ καθάπερ ἡνίας τινὰς τὰς οἰκείας ἐνεργείας συστέλλουσα ἀφ’ ἐκάστου τῶν αἰσθητηρίων τοῦ σώματος, ἔρημα ἀφήσι τὰ μέλη·

вожци во сѧ и икоже вождѣниѣ нѣкаа своа дѣинства съвиращци ѿ коегожо ѿ ювьствѣвъ тѣлесныѣ, поусты ѡставлѣетѣ оуды· (196).

В СДСЯ:73 лексемата се среща с друго значение – ‘гребане, плаване чрез весла’. Различна е и семантиката ѝ в Служебния миней за месец декември – ‘водене, направляване, насочване’ (Christians 2001: 26, Бончев 2002: 83). Такова значение е посочено и у Mikl: 71. В Слово в Неделята на всички светии от патриарх Филотей Кокин думата участва като елемент от словосъчетанието оучителства вождѣниѣ (‘ръководене на деца; възпитание, обучение’), предаващо гръцкия композитум παιδαγωγία.

воинъ, -а м (3) στρατιώτης, ὑλασπιστής (!)

В два от случаите воинъ предава στρατιώτης от текста на оригинала и има същото значение като регистрираното и в *КСП*, и в по-късни текстове – ‘войник, войн’. При третата употреба обаче думата превежда гръцката лексема ὑλασπιστής:

Ἄ γὰρ βασιλεὺς βουλευέται, ὁ ὑλασπιστῆς οὐκ ἐπίσταται.

Иже во црѣхъ хошетѣ воинъ не вѣстѣ· (26б)

Думата ὑλασπιστής означава ‘щитоносец, оръженосец, охранител’ (Lampe 1961: 1435), а не воин изобщо. Възможно е да става въпрос за по-свободен превод, но е много вероятно и да е реализирано стеснено значение на воинъ, незасвидетелствано в други текстове.

врачевание, -ниѣ ср (1) ἰατρεία

Лексикалното значение на думата е ‘лечение’:

κὰν ὑβρίζωσι, κὰν λακτίζωσι, κὰν ἐμπτύωσι, κὰν ὀτιοῦν ποιῶσι, μὴ καταλείπης τὴν ἰατρείαν, ἀγαπητέ. Τοὺς γὰρ ἄνθρωπον παραπλήγα θεραπεύοντας ἀνάγκη πολλὰ τοιαῦτα ὑπομένειν·

аще и ногамъ вѣжтъ· аще и опльважтъ· аще и что любо творятъ, не п
оставлѣни врачеванїа любимице· иже во члѣкѣ врьжѣна оумомъ врачюжщїи, нжжа ѣ
линога таковаа поѣмати· (15а).

Тя не е засвидетелствана в *КСП*, но там присъстват нейни сродни думи –
врачевати, врачевьнъ, врачевьскъ, врачъ, врачъба, врачъвнъ и др. Употребява се в
множество паметници извън старобългарския канон (вж. напр. Станков 1994:
242, Mikl: 75, Срезн. I: 314, СДСЯ: 81).

врачевьскъ, -ъи *прил.* (1) ιατρῶν

Това прилагателно име е засвидетелствано в *КСП*, но само в устойчиво-
то съчетание врачевьстин отроци – ‘лекари, лекарско съсловие’ (Стбр 1: 190). В
ЙозлПА то се среща в самостоятелна употреба със значение ‘лекарски’:

καὶ οὐτε ιατρῶν τέχνη, οὐτε παρουσία φίλων, οὐκ οἰκετῶν διακονία, οὐ
φαρμάκων δαψίλεια, οὐ πολυτέλεια παρασκευῆς, οὐ χρημάτων περιουσία, οὐκ
ἄλλο οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἰσχύει παραμυθήσασθαι τὴν ἐπικειμένην ἀρρωστίαν·

и ниже врачевьскаа хытрость, ниже пришествїе дрогъовъ· ни равское слоуженїе·
ни лѣчбамъ wobлїе· ни линогочѣнное приготоованїе· нї имѣнїюмъ прѣизащїство нї
ино ничтоже ѿ члѣьскїи, може оутѣшити належжщжк волѣзнь· (39б).

Думата също се употребява в широк кръг от паметници (Напр. **Weiber**
1969: 261, **Weiber u. a. 1987**: 656, **Sels 2009**: 8, **Максимович 2010**: 37, **Илиева**
2013: 76, **Богданова 2023**: i84 и др.).

вретаниискъ, -ъи *прил.* (1) τῶν Βρετανικῶν

Значението на това прилагателно име е ‘британски’ и не е засвиде-
телствано в *КСП*, среща се обаче в *ЙозлПА*:

... τοὺς ἐν ταῖς νήσοις ταῖς Βρετανικαῖς, Σαυρομάτας, Ἰνδοῦς, τοὺς τὴν τῶν
Περσῶν οἰκοῦντας γῆν, τὰ ἄλλα τὰ ἄπειρα γένη καὶ φύλα ὧν οὐδὲ τὰ ὀνόματα
ἴσμεν·

... иже въ остроувѣ вретанїискїи· савроматы· индїаны· иже перскжк живжщїи
земла· безчислѣнаа сїа племена, ичже ниже имена съвѣмы· (11б).

Думата се открива още у Aitzetmüller 1975: 46, Тасева 2010: 555, РЕПЕ
I: 112.

врѣхъ, -а и -оу *м* (5) κορυφή, ὄροφή

Освен значението ‘врѣх’, регистрирано в *КСП*, в *ЙозлПА* думата се сре-
ща и с нова семантика – ‘(врѣх на) глава, теме’:

Καθάπερ γὰρ ὁ λίθον πρὸς ὕψος ἀκοντίζων, τοῦ οὐρανοῦ μὲν τὸ σῶμα
διατεμεῖν οὐ δυνήσεται, οὐτε πρὸς τὸ ὕψος φθάσαι ἐκεῖνο, τὴν δὲ πληγὴν τῇ οἰκείᾳ
δέχεται κορυφῇ, πρὸς τὸν ἀκοντίσαντα ἐπανιόντος τοῦ λίθου.

якоже во иже камень на высотѣ врѣхїи, небесное збо тѣло проити не въз-
можѣ· ниже къ высотѣ достигнѣти оио· язвж же на своелмъ прїемлѣ врѣсѣ, на
врѣгшааго възвратившоу сѧ каменю· (16б).

Това значение е характерно и за произведенията на Патриарх Евтимий (РЕПЕ I:).

В *ЙозлПА* се среща и трето значение на *врѣхъ*, което до този момент не е регистрирано в други текстове – ‘покрив, таван’ < ὀροφή:

Καθάπερ γὰρ περιστερὰ χειροῆτης καὶ ἡμερος ἐν οἰκίσκῳ τινὶ διατρίβουσα, ὅταν ποτὲ αἴσθηταί τινος φόβου, πτοηθεῖσα πρὸς τὴν ὀροφήν ἵπταται

якоже во голѣвица рѣкоувычна и питома въ храмѣнѣ коѣторѣи прѣвыважши· егда нѣкогда ѡщогтитѣ нѣкын страѣ, вбоавши сѧ горѣ къ *врѣхѹ* възлѣтаетѣ· (246).

Развитието на такава семантика е закономерно и логично, тъй като след класическия старобългарски период думата разширява значението си и може да означава всякаква връхна част, включително и на сграда (вж. напр. значението ‘купол’ в Срезневский 1899 I: 466).

врѣдѣти, врѣждѣ, врѣдиши несв. и св. (3) βλάπτω

Освен значението ‘вредя, нанеса вреда’ < βλάπτω, регистрирано и в *КСП*, в *ЙозлПА* се среща и лексикално свързаното значение *врѣждѣнѣ оумомѣ* (< *πα-ραπλήξ* – ‘с увреден ум, луд’), което не се открива в лексикографските справочници:

κὰν ὑβρίζωσι, κὰν λακτίζωσι, κὰν ἐμπτύωσι, κὰν ὀτιοῦν ποιῶσι, μὴ καταλείπης τὴν ἰατροίαν, ἀγαπητέ. Τοὺς γὰρ ἄνθρωπον *παραπλήξα* θεραπεύοντας ἀνάγκη πολλὰ τοιαῦτα ὑπομένειν·

аще и досажѣтѣ· аще и ногамѣ вѣтѣтѣ· аще и ѡплывѣтѣтѣ· аще и что люво твортѣ, не ѡставлѣи врачеванѣа любимице· ниже ево члѣка *врѣждѣна оумомѣ* врачюж-щѣи, нжѣа ѣ мнѡга такоѡа пѣемати· нжѣ ѡбаче ниже тако ѡстѣпати пѣбаѣ· (15а).

врѣждѣние, -ниѣ ср (1) πήρωσις

Значението на думата е ‘увреждане, недъгавост’:

πολλάκις καὶ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν ἐκκεκομμένων, ὀλόκληρος ἐκείνη μένει, οὐδὲν ἀκρωτηριασθεῖσα ἀπὸ τῆς τοῦ σώματος *πήρωσεως*.

мнѡжицеж и рѣкамѣ и ногамѣ ѡсѣченомѣ вышѣ, цѣла ѡна прѣвываѣтѣ· нич ниже ѡта бывши ѡ тѣлеснаго *врѣждѣнѣа*· (36б).

Тя не се среща в *КСП*, но наличието ѝ и в по-късни преписи на византийски текстове, преведени през старобългарския период, свидетелства, че вероятно не става въпрос за новообразуване (Максимович 2010: 37).

воузинѣ прит. прил. (1) Βουζῖ

Това притежателно прилагателно означава ‘вузиин, на Вузия (баща на пророк *Иезекиил*)’:

Ἄκουσον γοῦν καὶ ἐτέρου προφήτου περὶ ἐκείνων διαλεγομένου· «Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰεζεκιὴλ υἱὸν *Βουζῖ* ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ *Χοβάρ*.»

слыши вбо и инако прѣрка ѡ онѣ бесѣдоужца· н вѣ слово гнѣ къ *незекѣнлоу снѡвоузинноу*, на рѣцѣ ховарстѣн· (20б).

То не се открива в други текстове, а единствено в старобългарския превод на Книгата на пророк Иезекиил се среща личното име *воузина* (Илиева 2013: 77).

вѣвѣрити, -риж, -риши св. (1) ἐμπιστεύω

Този глагол се среща в *КСП* със значения: 1. Изпълня с вяра, накарам някого да повярва в нещо. 2. Поверя; окажа доверие. (Стбр: 204). От второто значене в *ЙоЗлПА* е образувано съставното причастие-прилагателно **вѣвѣриено имѣѣа**, което означава ‘някой, на когото е оказано доверие’ и предава гръцкото перфектно причастие в медио-пасив *ἐμπειστευμένος* < *ἐμπιστεύω*:

Zacharias tis ēn ānēr θαυμαστός καὶ μέγας, ἀρχιερωσύνη τετιμημένος, παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν προστασίαν ἐμπειστευμένος (τοῦ δήμου παντός):

zaxarīa nĕkto vĕ mĕzĕtĕ čюдeнĕ и великĕ, архіереиствѣ почътенĕ. ѿ бѣ прѣс-тател’ство **вѣвѣриено имѣѣа**. (86).

Новообразуваното словосъчетание не се открива в други текстове.

вѣдръжити, -жж, -жиши св. (1) ποιέω

Глаголът не е регистриран в *КСП*, но там присъства **вѣдръжити** и съответния му глагол от несвършен вид **вѣдръжжати**. И двата глагола превеждат гръцкия *πῆγνυμι*, а значенията им са съответно ‘забия, забуча; закрепя, утвърдя’ и ‘закрепвам, утвърждавам’. В по-късни текстове се среща и **вѣдръжити**, като той отново предава гръцкия глагол *πῆγνυμι*, но освен вече споменатото значение (вж. напр. РЕПЕ I: 116, Славова 2013: 257), започва да се реализира и друга семантика на глагола от текста на оригинала – ‘издигна, построя, съградя’ (вж. напр. Mikl: 82). С това ново значение **вѣдръжити** се употребява и в *ЙоЗлПА*:

ὁ Θεὸς... ὡς ἂν εἰ παίζων τις καλύβην ποιήσειεν, οὕτω μετ’ εὐκολίας εἰργάσατο.

бѣ такоже кѣо играж колибѣж **вѣдръжитѣ**, сице съ оудобствѣ съдѣла. (11a).

вѣждѣлѣннѣ, -тѣи прил. (1) ἐπέραστος

Това прилагателно липсва в старобългарския канон, където със същата семантика (‘желан, мечтан, вѣждѣлен’) се среща единствено причастieto-прилагателно **вѣждѣланĕ**, образувано от **вѣждѣлати**. В *ЙоЗлПА* мотивиращата основа е **вѣждѣлѣти**, като е добавен словообразователен формант наставката **-нѣ**:

Τοῦτο δὲ γέγονεν, οὐκ ἐπειδὴ φιλικός τις ἐγὼ καὶ ἀγαπητικός, ἀλλ’ ἐπειδὴ ποθεινοὶ καὶ ἐπέραστοι μάλιστα πάντων ὑμεῖς.

сїе же бѣ, не понеже дрѣжевенĕ нѣкѣи есмѣ азъ и любителенĕ. нж понеже любовнїи и **вѣждѣлѣннїи** паче вѣсѣ вы есте. (43a).

Тази рядка дума е употребена четири пъти в произведенията на Патриарх Евтимий (РЕПЕ I: 117) и е един от елементите, демонстриращи сходството в идиолектите на двамата книжовници.

ВЪЗВРАЩЕНИЕ, -НА СР (1) κώλυμα

Значението на думата е ‘пречка, спънка, препятствие’:

πάντων γὰρ τούτων ἀνωτέρα τῆς ἀποφάσεως ἡ δύναμις οὐδενὶ διακοπτομένη κωλύματι.

ВЪСѢ ВО СІ, ВЫШЬШИ Ё· ВЖТѢВНАГО ѠВѢЩАНІА СИЛА, НІ ЕДИНѢМ ЖЕ ПРѢСѢЦАЕМА ВЪЗВРАЩЕНІЕМЪ· (96).

Тя не е засвидетелствана в *КСП*, но се открива в други текстове, като в някои от тях значението е ‘забраняване, забрана’ (напр. Mikl: 83, Спасова, Петков III: 179, Федер 2011: 56, Тотоманова, Христов 2015: 29), а в други съвпада с това в *ЙозЛПА* (Максимович 2010: 39, Пичхадзе и др. 2004: 770, Goltz, Prochorov 2012: 1738).

ВЪЗВЕСТИ, -ВЕДѢ, -ВЕДЕШИ СВ. (9) ἀνάγω, ἐπανάγω, ἀείρω

Три от значенията на глагола, регистрирани в *КСП*, се реализират и в *ЙозЛПА*: 1. Възведа, отведа нагоре: градѣи ѡбо да на нѣбо вѣ възведеѣ словомъ пакы· (24a). 2. Вдигна, насоча нагоре: и что рѣ възведеохъ оочи мои и видѣѣ, и бѣ прѣ мноз мжжъ вдѣанъ въ д’ди, сирѣ възведеохъ цѣениж· (19a). 3. Въздигна, възвися: аще ли не довлѣжт’ ти и сіа рѣ, глѣ и дроугое третіе· деVELO ѡбо и члѣско, доволно же иже низоу плъзжжжж, въ разоумѣніе единогоднаго славы възвести· (28b).

В *ЙозЛПА* обаче се откриват още две значения, които се проявяват при участието на глагола **възвести** в устойчиви словосъчетания, включващи съществителните имена **повѣсть** и **слово**:

1. **повѣсть възвести** (τὴν διήγησιν ἀνάγω) – ‘разкажа’:

Ἡμεῖς δὲ οὐδὲ ἐνταῦθα τὸν λόγον ἐστήσαμεν τότε, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰς σοφὰς ἐκεῖνας ἀνηγάγομεν δυνάμεις τὴν διήγησιν·

мы же ниже зде слово съставихомъ тоогда. нж и на прѣмждрѣжж ѡны силы възведеохомъ повѣсть· (25a).

2. **слово възвести** (τὸν λόγον ἄγω, τὸν λόγον ἐπανάγω) – ‘разтълкувам’:

Ἀλλ’ ἐπαναγάγομεν τὸν λόγον ἐπὶ τὴν протέραν ὑπόθεσιν καὶ δεῖξωμεν ὅτι καὶ ταῖς ἄνω δυνάμεσιν ἀθέατός ἐστιν ὁ Θεός, καὶ ταῦτα συγκαταβαίνων.

нж възведѣмъ слово на прѣвжжж причѣ. и покажемъ тако и горніимъ силамъ незримъ ё бѣ, таже и сѣхода· (20a).

Тези устойчиви словосъчетания не се откриват в други текстове и това ги превръща в ярки лингвистични маркери, характеризиращи идиолекта на Дионисий Дивни.

ВЪЗВРАТИТИ СѢ, -ЩѢ СѢ, -ТИШИ СѢ СВ. (7)

ἀνίστημι, ἀναχωρέω, ἐπάνειμι, ἐπανέρχομαι, ὑποστρέφω

В повечето си употреби глаголтът реализира значението ‘върна се обратно’, познато от *КСП*:

тѣло же влчнее възскрѣтъ, не въ земли възврати сѣ, нж на нѣса възвѣде· (14a).

В един от случаите обаче се проявява ново значение в състава на устойчивото словосъчетание **въ себе възвратити сѧ** (εις ἑαυτὸν ἐπανέρχομαι) – ‘дойда на себе си, съвзема се’:

Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνοι διεγερθέντες καὶ εἰς ἑαυτοὺς ἐπανελθόντες καὶ διαβλέψαντες κατεχόντων ἡμῶν αὐτοῦς

такоже во уни възставше и **въ себе възвративше сѧ**, и възрѣвше на нѧ дрѣжжѣши ихъ. (20a).

И това устойчиво словосъчетание не се открива в други текстове, което го причислява към групата на езиковите особености, открояващи преводаческия почерк на книжовника.

възвѣсити, -вѣшѣ, -вѣсиши св. (1) ἐπαίρω

Глаголът е известен от *КСП*, където се среща със значение ‘издигна на високо, извися, възвися’ (Стбр I: 218). В *ЙоЗлПА* обаче тази дума развива преносно значение с отрицателна конотация – ‘правя някого горделив, надменен’:

Ἄκουσον γοῦν τί φησιν ὁ δίκαιος πατριάρχης περὶ ἑαυτοῦ· «Ἐγὼ δέ εἰμι γῆ καὶ σποδός.» Θεῶ διελέγετο, καὶ οὐκ ἐπῆρεν αὐτὸν ἡ παρρησία·

слыши что рѣ праведныи патриархъ ѿ себѣ· аз же есмѣ земля и пепелъ· бѣвѣсѣдовааше, и не **възвѣси** егѡ дрѣзновеиѣ. (10б).

възвѣшати, -аѣш, -аѣши несов. (1) ὑψόω

Думата липсва в *КСП*. За разлика от развитото преносно значение при **възвѣсити**, това при **възвѣшати** в *ЙоЗлПА* е в унисон със родните глаголи в *КСП* и е с положителна конотация – ‘възвисявам, възхвалявам’:

Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος αὐτήν ἐπαίρει καὶ ὑψοῖ τῷ λόγῳ·

сегѡ ради и павелъ тѣ **възвѣшѣ** и **въвѣшѣ** словомъ. (1б).

Глаголът се среща в широк кръг паметници извън старобългарския канон (вж. напр. РЕПЕ I: 121, Павлова 1994: 423, Петков, Спасова III: 78, Mikl: 85, Срезн I: 344, СДСЯ: 91, Daničić 1962: 167).

въздѣяние, -ия ср (3) βραβεῖον, ἔπαθλον, δύναμις

Това съществително име се среща в *КСП* и означава ‘отплата, възмездие, въздаяние’ (Стбр I: 224). Това значение се реализира и в *ЙоЗлПА*, но освен него думата се употребява с нова семантика – ‘сила, мощ, могъщество’ < δύναμις:

Εἰ δὲ εὐχὴ μόνου τοσαύτην ἔχει **δύναμιν**, πολλῶ μᾶλλον ἢ μετὰ πλήθους· μείζονα γὰρ ταύτης τὰ νεῦρα καὶ πλείων ἡ παρρησία πολλῶ τῆς ἐν οἰκίᾳ καὶ κατ’ ἰδίαν.

аще же мѣтва толико иматъ **въздѣяніе**, множае паче таже съ мнѡжествѡѡ· болшѣ во сѣтѣ сеж жиы и болше дрѣзновеиѣ, мнѡжае ѡ ажѣ въ домъ ѡсовѣ. (22б).

Това новообразувано значение не се открива в други славянски текстове.

въздвигнѣти, -нѣ, -нѣши св. (7) ἀνίστημι, διεγείρω

Освен значенията ‘повдигна, изправя’, ‘ободря, насърча’ и ‘събудя се, пробудя’, известни от старобългарския канон, в *ЙоЗлПА* при възвратна употреба на глагола е реализирано ново значение – ‘възникна, появя се’ < ἐπάγομαι:

κᾶν χρημάτων ζημία, κᾶν νόσος σωμάτων, κᾶν περιστάσεις πραγμάτων, κᾶν ἐπήρεια, κᾶν συκοφαντία, κᾶν ἄλλο ὅτιοῦν ἐπάγεται δεινὸν ἡμῖν· τούτων γὰρ ἡ φύσις οὐ μόνον ἡμᾶς οὐ παραβλάψει, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγιστα ὠφελῆσαι δυνήσεται, ἂν μετ' εὐχαριστίας αὐτὰ φέρωμεν

аще и нѣкѣиѡмѣ тѣщета· аще и искоушенїе· аще и велѣганїе· аще и ино нѣкоє вамѣ възвигнет сѧ неѡдоб'ство· сїхъ бо вѣсѣ естѣство, не тѣчїа вѧ не поврѣдитѣ· нѣ и велии ползевати възможемѣ· аще сѣ бл҃годренїемѣ та прѣтргѣ-пимѣ· (32a).

И това значение не е засвидетелствано в други писмени паметници.

възрастати, възрастаѣ, възрастаєши несл. (2) αὐξάνω

Значението на глагола в *ЙозлПА* е ‘израствам, пораствам’:

οὔτε εὐφημίας αὐξανόμενος, οὔτε ἐλαττούμενος βλασφημίας·

ниже бл҃гохваленїемѣ възрастаѣ, ниже ѡнѣкѡемѣ злохуленїемѣ· (16a).

В *КСП* са засвидетелствани сродните **възрасти, възрастити и възращаати**, но **възрастати** се среща в по-късни преписи (вж. напр. **Бончев 2002: 93, Срезн I: 368, Aitzetmüller 1975: 52, Aitzetmüller 1990: 84, Christians 2001: 30, Федер 2016: 111**).

възращение, -на ср (1) αὐξησις

В *КСП* това съществително име не е засвидетелствано, но там се среща неговият лексикален дублет **възрастение** – ‘нарастване, увеличаване, разрастване’ (**Стбр I: 227**). В *ЙозлПА* **възращение** е употребено само веднъж:

καὶ τοῦτο διὰ τῶν ἐξῆς σαφέστερον ἡμῖν ἐδήλωσεν. Ἴνα γὰρ ἀκούσας ὅτι καταργεῖται, μὴ κατάλυσιν παντελῆ νομίσης εἶναι, ἀλλ' αὐξησίν τινα καὶ πρὸς τὸ βέλτιον ἐπίδοσιν·

и се вѣ прочїи гавестѣвнѣшиє намѣ възвѣсти· тако бо слышавѣ шпразнит' сѧ, да не разроушенїе вѣсѣчѣско възнепшогѣши быти· нѣ **възращенїе** нѣкоє и кѣ лоуч'шомоу придаанїе· (26).

В по-късни преписи на старобългарски оригинали и в текстовете от среднобългарския период употребите на думата се увеличават (вж. напр. **Mikl: 88, Срезн I: 353, СДСЯ: 93, Бончев 2002: 94, Крысько 2005: 692, Димитров 2010: 48**).

въздымити сѧ, -миѣ сѧ, -миши сѧ св. (1) καπνίζομαι

Глаголът липсва в старобългарския канон, а в *ЙозлПА* се употребява със значение ‘задимя, започна да димя’:

Ἄκουσον τί φιλοσοφοῦσιν οἱ προφηῆται περὶ αὐτοῦ καὶ φοβήθητι· «Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν.» Εἶδε μόνον καὶ ἐσάλευσε τὴν τοσαύτην καὶ τηλικαύτην γῆν· «Ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων, καὶ **καπνίζονται**·

слыши что любомѣдрѣствоуѣтѣ пррци ω нѣ и вѡи сѧ· призираѣи на землѧ и творѧ ѣ трасти сѧ· видѣ тѣчїа и поколѣѡа толїкѣ и такоѡѣѣ землѧ· прикасаѣи с горамѣ и **въздымѧт сѧ**· (106).

Със същото значение думата започва да се среща в по-късни паметници (вж. напр. Mikl: 89, СДСЯ: 94).

ВЪЗИГРАВАТИ СЛ, -ЛИЖ, -ЛИЮШИ СЛ нескв. (1) σκίρτάω

Значението на глагола е ‘разигравам се, подскачам’:

καὶ ἐσκίρτα μὲν ποιῖνια, ἐσκίρτα δὲ βουκόλια.

и играахъ ꙗко стада• ВЪЗЫГРАВААХЪ же сл и чрѣды• (45а).

В *КСП* той не се среща, но там е употребен съответният му глагол от свършен вид възигравати сл (**Стбр I: 232**). възигравати сл се открива още напр. у Mikl: 89, СДСЯ: 95.

ВЪЗЛАГАТИ, -ЛИЖ, -ЛИЮШИ нескв. (1) κατασκεδάννυμι

В *КСП* този глагол се среща с две значения: 1. Слагам, поставям върху нещо. 2. Поръчвам, възлагам (**Стбр I: 235**). В *ЙозлПА* той е употребен с ново значение – ‘всявам, разпространявам, предизвиквам’:

ἀλλ’ ὅτι πολλὴν μὲν τῶν ἐχθρῶν κατασκεδάννυμεν τὴν αἰσχύνην, πολλὴν δὲ τοῖς ἀδελφοῖς τοῖς ἡμετέροις παρέχομεν τὴν παράκλησιν.

нж тако мнѡгѣ на врагы ВЪЗЛАГАЕМЪ срлнѣ• и мнѡго братїамѣ нашимѣ подаваемѣ штѣшенїе• (47б).

Това значение не е засвидетелствано в други писмени паметници.

ВЪЗЛОЖИТИ, -ЛОЖЖ, -ЛОЖИШИ скв. (1)

Глаголът се среща в *КСП*, като там от него са образувани редица устойчиви словосъчетания – възложити назвѣты, възложити мжкты / ранты, възложити ржкж / ржцѣ на кого, възложити очи (**Стбр I: 235 – 236**). В *ЙозлПА* е реализирано още едно устойчиво словосъчетание, което не е регистрирано в старобългарския канон – има възложити (< ἐπιτίθημι) със значение ‘назова, дам име’:

Εἰ γὰρ ὁ Παῦλος ταῖς ἄνω δυνάμεσιν οὐκ ἐτόλμησεν ὀνόματα ἐπιτιθέναι.

аще бо павелъ не смѣа долни^и силамѣ има възложити• (37б).

ВЪЗЛѢТАТИ, -ЛИЖ, -ЛИЮШИ нескв. (2) ἵπταμαι (πέτομαι), ἐξακοντίζω

Глаголът не се среща в *КСП*, а в *ЙозлПА* значението му е ‘излитам, летя нагоре’:

ὅταν ποτὲ αἰσθηταῖ τινος φόβου, πτοηθεῖσα πρὸς τὴν ὀροφὴν ἵπταται.

егда нѣкогда ѡщогтитѣ нѣкъи стрѣ, вбоавши сл горѣ кѣ врѣхѡу ВЪЗЛѢТА-ЕТЪ• (24б);

ἐπειδὴν δὲ αὐτὰ χεῖρες ὀχετηγῶν κάτωθεν περισφίγξασαι θλίψωσι στενωχωρούμενα, βέλους παντὸς ὀξύτερον πρὸς τὸ ὕψος ἐξακοντίζεται

вънеѣа же тыа ржцѣ хждожника ѡ теченїа загражѣше съвержтѣ, оштѣш-нѣемы стрѣлы въсѣкож врѣзѣише кѣ высотѣ ВЪЗЛѢТААТЪ• (39б).

След XIV в. употребата на глагола се засилва (вж. напр. Mikl: 91, СДСЯ: 96, Бончев 2002: 90, Sels 2009: 10).

ВЪЗЛЮБЛЕНЪНЪ, -ѣи *прич.-прил.* (2) (ὁ ἀγαπητός, (ὁ) ἠγαπημένος

«Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ’ αὐτοῦ.»

изъобрѣте вѣсѣкъ пѣтъ хѣдожьства, и да и иаковѣ отрокѣ своеиѣ. и израилю възлюбленѣиѣ своеиѣ. (35а).

Като лексикален дублет със същото значение (‘възлюбен, мил, скъп, обичан’) в *КСП* се среща **възлюбленъ**. Вариантът с допълнителен суфикс **-ънъ** започва да се среща в по-късни преписи на старобългарски текстове и в среднобългарски писмени паметници (вж. напр. **Христова-Шомова 1994**: 71, **Димитров 2010**: 50, **РЕПЕ I**: 128, **Богданова 2023**: i101).

ВЪЗНЕВѢРОВАТИ, -вѣрѣѣ, -вѣрѣѣши *несв.* (1) διαπιστέω

Глаголът не се среща в старобългарския канон, а в *ЙоЗлПА* значението му е ‘не вярвам, изпитвам недоверие’:

Εἶδεν εἰς τὴν ἡλικίαν τὴν ἑαυτοῦ, εἰς τὴν πολιάν, εἰς τὸ σῶμα τὸ ἐξησθηνικός· εἶδεν εἰς τὴν στείρωσιν τῆς γυναίκος καὶ διηπίστησε καὶ τὸν τρόπον ἐζήτησε μαθεῖν

възрѣ на възрастъ свои· на сѣдины. на тѣло изнемог’шеє· възрѣ на неплѣство жены, и възневѣрова, и въразъ възыска вѣдѣти. (9а).

Думата очевидно се сдобива с авторитетен статус, тъй като се употребява и в църковнославянските текстове (вж. напр. **Mikl**: 92, **СДСЯ**: 97, **Бончев 2002**: 92, **Дьяченко 2001**: 89).

ВЪЗНОШЕНИЕ, -ниѣ *ср* (10) ἀπόνοια, ὑψωμα

В *КСП* са регистрирани две значения на това съществително име: 1. Възнесение Христово (Четиридесетница), *църковен празник*. 2. ‘Жертвоприношение’ (Стбр: 244). В *ЙоЗлПА* думата се среща с ново значение – ‘дързост, високомерие, превъзнасяне, надменност’:

καὶ τὰ ὄπλα ἔλαβον τὰ τοὺς λογισμοὺς καθαιροῦντα καὶ πᾶν ὑψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ.

и ворѣжѣ възѣ также помысли низлагаѣща· и вѣсѣкъ възношеніє възносѣше сѣ на разогмѣ бѣжѣи. (6а);

Ἐξευξεν ὁ φαρισαῖος δικαιοσύνην καὶ ἀπόνοϊαν, οὕτω λέγων· «Εὐχαριστῶ σοι, ὦ Θεός, ὅτι οὐκ εἰμι ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἄρπαγες, πλεονέκται, οὐδὲ ὡς οὗτος ὁ τελώνης.» Ὡ τῆς μανίας. Οὐκ ἐκόρεσεν αὐτοῦ τὴν ἀπόνοϊαν πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἢ φύσις

въпрѣже фарисей правдѣ и възношеніє сице глѣ блѣгодарѣ тѣ бѣ, ико нѣсмѣ ико и прочѣи влѣци· хыщници· лихѣици· ни икоже съ мытарѣ· ѡ неистов’ства. не насыти емѣ възношеніє вѣсе члѣчское естѣство. (41а).

Това значение се среща напр. още при **Срезн I**: 367, **Бончев 2002**: 93, **Дьяченко 2001**: 89, **Русев и др. 1971**: 260, **Димитров 2010**: 51 и др., което свидетелства, че то се закрепва устойчиво в лексикалната система на българския език.

ВЪЗГОГЛАВЛЯТИ, -ВЛЯЖ, -ВЛЯЮЩИ *несв.* (1) ἀνακεφαλαίωμα

Глаголът е *hарах legomenon*, среща се засега само в *ЙозлПА*, а значение-то му е ‘излагам накратко, резюмирам, обобщавам’:

Οὐχ ἀπλῶς δὲ ταῦτα ἀνακεφαλαίουμαι· ἀλλ’ ἐπειδὴ χρέος ὑμῖν ὀφείλω τῆς ὑποσχέσεως ἐκείνης, βούλομαι καταμαθεῖν μετὰ ἀκριβείας τί μὲν κατέβαλον, τί δὲ ὑπολέλειπται.

НЕ ПРОСТО ЖЕ СІА **ВЪЗЪГЛАВЛѢЖ**· НЖ ПОНЕЖЕ ДЛЪГЪ ВЛМЪ ДЛЪЖЕНЪ ЕСМЪ **ВЪБЪЩАНІА** УНОГО, ХОЩЖ ВЪБДѢТИ СЪ УПАССТВОМЪ· ЧТО ВВО **ВЪДАМЪ** ЕСМЪ, ЧТО ЖЕ ЛИ УСТАЛО **ѐ**· (25б).

В СДСЯ: 91 е засвидетелстван глаголът от свършен вид **възглавити**, който обаче съдържа само един префикс. У *Mikl.* е регистриран глаголът **възгоглавити**, превод на същия гръцки глагол *ἀνακεφαλαίωμα*, както и съществителното **възгоглавнение**, предаващо гръцкото *ἀνακεφαλαίωσις* (‘кратко изложение, резюме’).

ВЪЗГОУСТИТИ, -ЩЖ, -СТИШИ *св.* (1) ἐπιστομίζω

Глаголът липсва в *КСП*, а в *ЙозлПА* означава ‘затворя някому устата, накарвам да замлъкне’:

Τί ποτε ἄρα ἐβουλήθησαν ἐκεῖνοι μαθεῖν, καὶ οὕτω σφοδρῶς αὐτοὺς ἐπεστόμισεν;

что вво **ВЪСХОТѢШЖ** УНИ ОУБДѢТИ, И СИЦЕ **СЪВНѢ ТѢ** **ВЪЗГОУСТИ**. (13а).

Със същото значение думата се среща в Житието на св. Иларион Мъгленски от Патриарх Евтимий (**РЕПЕ I**: 132). Открива се още в **Сим 1073**: 35, **Изб 1076**: 119, у *Mikl*: 94, **Срезн I**: 370 и др. Не навсякъде обаче семантиката е същата, напр. в пълния старобългарски превод на Огласителните слова на свети Кирил Йерусалимски, в Диалозите на Псевдо-Кесарий и във Въпроси и отговори към княз Антиох от Псевдо-Атанасий Александрийски и значение-то на глагола е почти антонимично – ‘подбужда, насърча’ (**Николов 2005**: 101, **Милтенов 2006**: 537, **Федер 2016**: 112).

ВЪЗГОУЩАТИ, -АЖ, -АЮЩИ *несв.* (3) ἐπιστομίζω

И този глагол не се открива в *КСП*, а в *ЙозлПА* означава ‘затварям някому устата, карам да замлъкне’, *напр.*:

Τότε ἐπήγαγεν· «Μενοῦν γε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταλοκρινόμενος τῷ Θεῷ;» Οἰκονομίας τοίνυν ζητοῦντας περιεργάζεσθαι ἐπιστομίζει ὁ Παῦλος.

ТОГДА ПРИВЕДЕ· ТѢМЖЕ ОУВО **Ω** ЧЛѢ ТЕ ТЫ КТО ЕСИ СЪПРОТИВЪ **ВЪБЪЩАВАЖИ** **БЪУ**· СТРОИТЕЛСТВА ВВО **ИЩЖЦІИ** **’** УПЫТОВАТИ **’** **ВЪЗГОУЩАЕ** ПАВЕЛЪ. (13а).

Макар и невинаги със същото значение като това в *ЙозлПА*, думата се среща още в **Сим1073**: 35, **Изб1076**: 119, *Mikl*: 94, **Срезн I**: 371, **Николов 2005**: 102, **Богданова 2023**: i105 и др., което е свидетелство за устойчив континуитет на употребата ѝ през историческия развой на българския език. В Пандектите на Антиох се среща съществителното име **възщение** със значение ‘коварен замисъл’ (**Амфилохий 1880**: 25).

ВЪЗРЪКТИ, -РИЖ, -РИШИ Св. (6) εἶδω, διαβλέπω

В повечето случаи значението на глагола в *ЙоЗлПА* е ‘погледна, вгледам се, взра се’ и то е известно от *КСП* :

ВЪЗРЪК НА ВЪЗРАСТЪ СВОИ· НА СЪДИНЫ. НА ТЪЛО ИЗНЕМОГЪШЕЕ· ВЪЗРЪК НА НЕ-
ПЛОДСТВО ЖЕНЫ, И ВЪЗНЕВЪРОВА, И ОБРАЗЪ ВЪЗЫСКА ВЪЪДЪКТИ. (9а).

В два от случаите мъжкородовото минало деятелно първо причастие за именителен падеж мн.ч. предава гръцкото наречие ἀτενές и означава ‘внимателно, старателно, проникателно (като погледнем)’:

Τὸ δὲ ἀτενές ἰδεῖν τὸ γυνῶναί ἐστι.

а еже **ВЪЗРЪКШЕ** видѣти, еже **РАЗЪМИКТИ** ѣ· (28а).

Подобна (полу)адвербиална функция на неличната глаголна форма не е регистрирана в други текстове.

В *ЙоЗлПА* е реализирано и значението ‘гледам право срещу някого, гледам в очите’ чрез израза **ПРОТИВЪ ВЪЗРЪКТИ** < ἀντιβλέπω:

οὐδὲ ἀντιβλέψαι τολμήσει λοιπόν.

ниже **ПРОТИВЪ ВЪЗРЪКТИ** проче **ДРЪЗНЕТЬ·** (30б).

И това устойчиво словосъчетание не е регистрирано в *КСП* и н есе открива в други текстове.

ВЪКОРЕНИТИ, -НЪЖ, -НИШИ Св. (1) ῥιζόω

Глаголът е засвидетелстван в *КСП* (Стбр I: 252), но с възвратната си форма. Освен това в старобългарския канон значението е пряко (‘вкореня се, здраво се вбия, вкопая се’), а в *ЙоЗлПА* то е преносно (‘правя да проникне дълбоко в съзнанието/чувствата и др.’):

σὺ δὲ μοι κατὰμαθε αὐτοῦ τῆς ψυχῆς εὐλάβειαν καὶ φόβον ἐρριζωμένον.

ты же **мира смотри** дѣшж **бл҃гоговѣки**нство, и **стра** **въкорененъ**· (17а).

Тази преносна употреба е характерна както за по-късни преписи на старобългарски оригинали, така и за паметници след XIV в. (вж. напр. **Срезн I: 376**) и се пази в съвременния български книжовен език (РБЕ 2: 238).

ВЪОБРАЖАТИ, -АЖ, -АЮШИ Несв. (1) χαρακτηρίζω

И този глагол се среща в *КСП* само с възвратната си форма и там означава ‘приемам, придобивам образ’ (Стбр I: 266). В *ЙоЗлПА* употребата не е възвратна, изходният гръцки глагол е съвсем друг, а значението е ново – ‘охарактеризирам, обрисувам характер; отличавам, определям’:

Τὸν δὲ γενναῖον οὐχ οὕτω τὰ ἄνωθεν διδόμενα δῶρα **χαρακτηρίζειν** εἶωθεν ὡς τῶν οἰκείων πόνων τὰ каторθώματα.

Доблестъвнаго же не тако иже съвѣше **даєми дарове** **въображати** **вбыкошж**· **іакоже** **своѣ** **трудоу**вѣ **исправленіє**· (1б).

Глаголът се среща в произведенията на Патриарх Евтимий (РЕПЕ I: 138) и в редица други текстове със значение ‘изобразявам, придавам образ’ (вж. напр. **Срезн I: 393**, **Славова 2013: 258**, **Федер 2016: 112**).

ВЪОБРАЖЕНИЕ, -иѡ ср (2) σχηματισμός

Това съществително име не се среща в *КСП*, а в *ЙоЗлПА* значението му е ‘форма, облик, очертание; положение’:

Κύριον, φησί, καθήμενον...» Θεὸς δὲ οὐ κάθηται, σωμάτων γὰρ ὁ σχηματισμὸς οὗτος.

Видѣ во рѣ гдѣ сѣдѣши. Бѣ же, не сѣдѣтъ. Тѣлесное ѣ **въобразеніе** се. (186).

Думата се среща в редица средновековни писмени паметници предимно със значение ‘изображение’ (Славова 2013: 258, Федер 2016: 113, Срезн I: 393, СДСЯ: 105). В езика на Патриарх Евтимий се срещат още значенията ‘символ’ и ‘мисъл, идея’ (РЕПЕ I: 138 – 139).

ВЪОБРАЗИТИ, ВЪОБРАЖЪ, ВЪОБРАЗИШИ св. (1) χαρακτηρίζω

Глаголът се среща в *КСП*, където значението му е ‘дам, придам образ; оформя’ (Стбр I: 266). В *ЙоЗлПА* е реализирано ново значение – ‘обрисувам, покажа, представя, посоча характеристики’:

Τῶν γὰρ ὀνομάτων τὰ μὲν ἐστὶ κοινά, τὰ δὲ ἴδια· κοινὰ μὲν, ἵνα τὸ ἀπαράλλακτον δείξῃ τῆς οὐσίας, ἴδια δέ, ἵνα τὴν ιδιότητα χαρακτηρίσῃ τῶν ὑποστάσεων.

Ѡ имен' ево, ова оубо сѣтъ ѡпцаа, ѡва же ѡсобна· ѡбца жево, іако да не прѣмѣн'ное покажетъ сѣшства· особна же, іако да сов'ство **въобразитъ** съставомъ. (34a).

ВЪОРЪЖАТИ, -ѡжъ, -ѡжєши св. (2) ὀπλιζω

Глаголът се среща в *КСП* само с възвратната си форма. В *ЙоЗлПА* употребата му не е възвратна, а значението е ‘въоръжавам’:

Καθαίρειν τοίνυν αὐτοὺς, οὐκ ἐπαίρειν κελευόμεθα· καταλύειν, οὐχ ὀπλιζέσθαι τούτοις προσετάγημεν·

низлагати жево тѡжъ, а не възносити повелѣваемѣ есмѣ· раздрѣти а не **въоръжати** сѣж повелѣни быхѡ. (44a).

В по-късни паметници тази употреба и значение са често срещани (вж. напр. Мikl: 99, Срезн I: 394, СДСЯ: 105).

ВЪПИТИЕ, -иѡ ср (2) βοή

Тази рядка дума се среща само в *ЙоЗлПА*, но е употребена не веднъж, а два пъти и поради тази причина не е разгледана при *haph legomena*. Значението ѝ е ‘молба; молитва’:

εὐξασθαι μὲν γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς οἰκίας δυνατόν, οὕτω δὲ εὐξασθαι ὡς ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ἀδύνατον, ὅπου πατέρων πλῆθος τοσοῦτον, ὅπου **βοή** πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοθυμαδὸν ἀναπέμπεται.

помолити сѡ жево въ домоу възможно· сѣ же помолити сѡ іакоже въ цр̄квѣ невъможно· идеже ѡцѣмъ мнѡжство толико· идеже **въпитіе** къ боу единодѣшно възсилает сѡ. (22a).

ἐδείξαμεν τὴν ἀποστροφὴν τῶν ὀφθαλμῶν, τὴν προβολὴν τῶν πτερύγων, τὴν ὀρθότητα τῶν σκελῶν, τὴν **βοήν** τὴν διηνεκίη

показах^ѡ ѡвращеніе Ѡчесъѣ • прѣложеніе криланъѣ • правостъ перѡѡ • вѣспитіе вѣсегдашнее • (25а).

вѣспитавати, -диѣ, -диѣши несов. (1) ἀντιλάμπω

В *КСП* е засвидетелстван глаголетъ вѣспитати, от който с помощта на имперфективиращата наставка *-ва-* е получен вѣспитавати със значение ‘засиявам, заблестявам’:

παντοδαποῖς δὲ ἄνθεσιν ἀντέλαμπεν αὐτῷ κάτωθεν ἡ γῆ
вѣсѣчьскыми же цвѣты вѣзсѣиваше долѣ земли • (45а).

Думата се среща в произведенията на Григорий Цамблак и в ограничен брой други средновековни паметници (**Русев, Давидов 1966:** 149, **Русев, Давидов, Гълъбов, Данчев 1971:** 262, **Mikl:** 102, **СДСЯ:** 109).

вѣспитати, -диѣ, -диѣши несов. (3) τρέφω, ἐκτρέφω, συντρέφω

В *КСП* е засвидетелстван глаголетъ от свършен вид вѣспитѣти, -тѣѣж, -тѣѣши. В *ЙозлПА* вѣспитати е употребен със значение ‘възпитавам’:

καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οὕτως ὑμᾶς ἐφίλησα ὡς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ πρώτης ὑμῖν συντραφεῖς.

и ѡ днѣ ѡного сичѣ вѣ възлюбѣ, такоже из начала и ѡ прѣвааго днѣ съ вами вѣспитѣ вѣ • (43а).

Думата е засвидетелствана в широк кръг от писмени паметници (вж. напр. **Mikl:** 105, **Срезн I:** 413, **СДСЯ:** 112, **РЕПЕ I:** 144, **Русев и др. 1971:** 262, **Христова-Шомова 2007:** 324 и др.).

вѣсплакати, -плачѣ, -плачѣши сов. (1) θρηνέω

В *КСП* глаголетъ е регистриран почти само с възвратните си форми и има значение ‘заплача, разплача се’ (Стбр: 282). В *ЙозлПА* е реализирано транзитивното значение ‘оплача’:

Τίς οὐκ ἂν στενάξειε, τίς οὐκ ἂν θρηνήσειεν αὐτοὺς τῆς παραπληξίας καὶ τῆς ἐσχάτης ταύτης ἀνοίας;

кто вѣо не постенѣтъ • кто ли не вѣсплачетъ тѣѣ ѡвезоумленіа, и послѣднѣго неразоуміа сего • (6а).

Тази семантика също разширява употребата си в историческия развой на българската лексикална система (вж. напр. **Бончев 2002:** 102, **Срезн I:** 413).

вѣспоманѣти, вѣспоманѣ, вѣспоманѣши сов. (3) ἀναμνήσκω, μνημονεύω, ἀναλογίζομαι

Глаголетъ е регистриран в *КСП* с три значения: 1. Спомня си, припомня си. 2. Напомня, припомня, спомня някому нещо. 3. Спомена някого или нещо. В *ЙозлПА* е реализирано ново значение – ‘пресметна, изчисля, дам си сметка’ < ἀναλογίζομαι:

ἀναλόγισα πάντα τὰ ἔθνη, Σύρους, Κίλικας, Καππαδόκας, Βιθυνούς, τοὺς τὸν Εὐξείνιον πόντον οἰκοῦντας, Θράκην, Μακεδονίαν, τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν, τοὺς ἐν ταῖς νήσοις, τοὺς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ...

ВЪСПОМѢНИ ВЪСА азъкы· сирїѣ· киликїѣ· кападокїѣ· вифинїѣ· иже по єв'ѣиноу понтоу живѣшѣѣ· фракїѣ· македонїѣ· еладѣ въса· ꙗже въ островѣ· иже въ италїи... (116).

Основание за извеждане на такава семантика, която не се среща в други писмени паметници, дава значението на изходния гръцки глагол (Стгр: 49).

ВЪСПРИВЕСТИ, -ВЕДѢ, -ВЕДЕШИ св. (1) ἐπανάγω

Думата е рядка, среща се още единствено в съчинението „За серафимите“ от книга „Маргарит“ на св. Йоан Златоуст (Илиева 2016: 293), в която е поместен и настоящият текст. Значението на глагола е ‘доведа (отново)’:

... ἀπαλλάξαι μὲν αὐτοὺς τῆς πλάνης καὶ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἐπαναγαγεῖν δὲ ἐπὶ τὸ τῆς γνώσεως φῶς, τὸν Θεὸν καὶ πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ

... прѣмѣннѣи вѣо тѣ ѿ прѣльсти и дїаволѣ сѣкти· въспривести же на разоу-ма свѣѣ, бѣ и ѿца гѣ нашего ісѣ хѣ· (156).

В пасажа е вграден цитат от 1Тим.(2:4). Употребеният малко след него в синтагмата глагол **въспривести** отразява много точно словообразователната структура на гръцкото си съответствие.

ВЪСПРИИМАТИ, ВЪСПРИЕМѢМѢ, ВЪСПРИЕМѢШИ несв. (5) ἀπολαύω, ἐκλαμβάνω

Регистрираното значение на този глагол в *КСП* е ‘получавам, приемам’. В *ЙоЗлПА* са реализирани три нови значения, като и при трите изходните гръцки глаголи са различни от тези, известни от старобългарския канон:

1. Възприемам, разбирам:

Ὡσπερ γὰρ ἐξ ἐκείνης τῆς ῥήσεως τῆς πρὸς τὸν Μωϋσέα λεχθείσης: «Ἐγὼ εἶμι ὁ ὢν», τὸ αἰδίον ἐκλαμβάνομεν, οὕτως καὶ ἐκ τῆς ῥήσεως ταύτης τῆς λεγούσης: «Ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς», τὸ αἰδίως εἶναι ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς δυνατὸν ἐκλαβεῖν.

ѣкоже во ѿ оноа рѣчи ꙗже кѣ мωисеѣ реченныѣ азъ есмѣ сын, присносѣщное **въспрїемѣмѣ**· тако и ѿ рѣчи сїѣ глѣшѣѣ сын въ нѣдрѣ ѿчїихъ, еже присносѣщнѣ быти въ надрѣ ѿчїихъ мощно ѣ **въспрїѣти**· (29а).

2. Опитвам, вкусявам; *прен.* – наслаждавам се:

φλογὸς αἰρετικῆς ἐπήρεια πάντοθεν κυκλοῦσα, καὶ οἱ ἐν μέσῳ τῆς καμίνου δρόσου πνευματικῆς ἀπολαύουσιν.

пламене искоушенїе еретичьскаго ѿвъсѣдоу ѿкрѣстѣ, и иже посрѣдѣ печи дхѣвнѣѣ рѣсѣ **въспрїемѣ**· (436).

3. Обхващам, заемам:

καθάπερ τὰ ὕδατα, ἕως μὲν ἂν ἐπὶ ἰσοπέδου φέρηται χωρίου καὶ πολλῆς ἀπολαύῃ τῆς εὐρυχωρίας, οὐκ ἀνίσταται πρὸς ὕψος

и ꙗкоже воды дон'деже вѣо по равнѣ зѣмли текѣтѣ и мнѣга **въспрїемѣ**· (396).

Тези значения не се откриват в други славянски текстове.

вѣсприѣти, вѣсприимѣ, вѣсприимеши св. (14) ἀπολαμβάνω, ἐκλαμβάνω, ἐπιλαμβάνω, ἀπολαύω, ἀναίρειω, ἐπισπάω, καταδέχομαι

Регистрираните значения на този глагол в *КСП* са три: 1. Придобия, постигна; приема, получа. 2. Получа обратно, възвърна си. 3. Взема, поема върху себе си (Стбр I: 284) В *ЙоЗлПА* са реализирани още две нови значения:

1. Възприема, разбира:

Ἵσπερ γὰρ ἐξ ἐκείνης τῆς ῥήσεως τῆς πρὸς τὸν Μωϋσέα λεχθείσης: «Ἐγὼ εἶμι ὁ ὢν», τὸ αἰδίον ἐκλαμβάνομεν, οὕτως καὶ ἐκ τῆς ῥήσεως ταύτης τῆς λεγούσης: «Ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς», τὸ αἰδίως εἶναι ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς δυνατὸν ἐκλαβεῖν.

пакже во ѿ оноу рѣчи ажже кѣ мѡисеѡу реченныѣ азъ есмѣ съи, присносѣщное вѣсприимемѣ. тако и ѿ рѣчи сѣа гл҃ашѣ съи вѣ нѣдрѣ вѣчнѣхъ, еже присносѣщнѣ быти вѣ надрѣ вѣчнѣхъ мощно ѣ вѣспрїѣти. (29a).

2. Продължа, започна отново:

Ποῦ τοίνυν πρῶην τὸν λόγον κατελίπομεν; ἀνάγκη γὰρ ἐκεῖθεν αὐτὸν ἀνελέσθαι πάλιν

гдѣ збо прѣвѣе слово вѣставиχѣ. нѣжда во то ѿ вѣнѣдѣ вѣспрїѣти пакы. (33a).

Подобно значение ('отдам с, посветя се, започна') е регистрирано в Похвално слова за Евтимий от Григорий Цамблак (Русев и др. 1971: 262).

вѣсприѣтиѣ, -нѣ ср (1) ἀπόλαυσις

Това съществително име не е регистрирано в *КСП*, а значението му в *ЙоЗлПА* е 'приемане':

Μετὰ τὴν κοινωνίαν τῶν μυστηρίων, μετὰ τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ λουτροῦ, μετὰ τὸ συντάξασθαι τῷ Χριστῷ, ἴσχυσεν ὁ λύκος ἐκεῖνος ἀρπάσαι ἐκ τῆς ποιμνῆς τοὺς ἄρνας καὶ κατέχειν μεθ' ἑαυτοῦ

пакѡ по пришещени танистѣвъ. по вѣспрїѣтїи банѣ. по еже вѣѣшати сѣ хѣви, вѣзможѣ вѣкѣхъ вѣнѣ, вѣсхѣтити ѿ стада агнѣца, и дрѣжитѣ съ собоу. (30a).

Думата се среща още както в по-късни преписи на старобългарски произведения, така и в среднобългарски и църковнославянски текстове (вж. напр. Mikl: 107, Срезн I: 417, СДСЯ: 113, Бончев 2002: 103).

вѣспростирати, -аѣ, -аѣши нескв. (1) ἐπανατείνω

Глаголът не е регистриран в *КСП*, а значението му в *ЙоЗлПА* е 'говоря пространно, словоохотлив съм':

Ἄκουσον γοῦν τοῦ Θεοῦ τοῦτο ἀπειλοῦντος, καὶ ἐν τάξει κολάσεως καὶ τιμωρίας ἐπανατεινομένου.

слыши оубо бѣ прѣтѣща. и вѣ чинѣ мжкы и казни вѣспростираѣща. (47a).

Открива се още в СДСЯ: 114, но със значение 'издигам на върха', като не се посочва източникът за ексерпцията. В среднобългарския превод на Догматиката на Йоан Дамаскин е регистрирано и причастие-прилагателно вѣспрострѣтѣ < ἀνατατικός – 'пъчещ се, горд' (Weiher u. a. 1987: 662, Стгр: 54).

ВЪСПΛΑΨΑΤΙ СΛ, -ΛΙЖ СΛ, -ΛΙЄШИ СΛ несл. (1) ἀναδύομαι

И този глагол не е регистриран в *КСП*, а значението му в *ЙоЗлПА* е ‘отказвам се, оттеглям се, отдръпвам се’:

καὶ αὐτὴν τὴν οὖσαν κατασβέννυσι προθυμίαν καὶ ναρκαῖ καὶ ἀναδύεται καὶ ὀκνηρότερος γίνεται καὶ ἀναχωρεῖ·

и то самое сжщее емоу свасаетъ оустрѣдіе· и оутрѣпаетъ и вѣсплѣщает сѧ и лѣнїѣшиши вывааетъ и ѿходитъ· (48a).

Съответният му глагол от свършен вид вѣсплѣтити се открива напр. у Mikl: 108, Срезн I: 418, **Бончев 2002**: 104, **Тотоманова 2008**: 229, вѣсплѣтити сѧ се среща у Christians 2001: 38, **Николов 2005**: 107, вѣсплѣтати е регистриран напр. у Aitzetmüller 1975: 60, Mikl: 108. Глаголът вѣсплѣтати с е познат още от Срезн I: 419, СДСЯ: 115, Сим1073: 37, **Тотоманова 2008**: 229, но с прякото си значение (‘връщам се, тръгвам назад, отстъпвам’) или пък с различно от това в *ЙоЗлПА* преносно значение – ‘повтарям, казвам отново’ (**Давидов 1976**: 68).

ВЪСТРѢВОВАТИ, -ТРѢВОВАЖ, -ТРѢВОВАЄШИ несл. (1) δέομαι

Глаголът не е регистриран в *КСП*, а значението му в *ЙоЗлПА* е ‘имавам нужда, трябва ми’:

Ἐὰν ἐπίσης σεαυτὸν εὔχεσθαι μετὰ ἀκριβείας, οὐ δεήση τῆς παρὰ τῶν συνδούλων διδασκαλίας

аще же ѿбѡвѡчиши себе молити сѧ съ ѡпасствомѣ, не вѣстрѣвѡѡши иже ѿ сѣравныхъ ѡчителства· (22a).

Среща се както в по-късни преписи на старобългарски текстове, така и в среднобългарски и църковнославянски текстове (вж. напр. Изб1076: 123, РЕПЕ I: 149, Mikl: 109, Срезн I: 424, , СДСЯ: 116, **Бончев 2002**: 105).

ВЪСХОТѢНІЄ, -НІА ср (2) βούλησις, θέλησις

Думата не е регистрирана в *КСП*, а значението ѝ в *ЙоЗлПА* е ‘искане, желание’:

ἦρκεσεν ἡ θέλησις αὐτοῦ μόνη.

довлѣ вѣсхотѣнїе его едино (12a).

Това съществително име се открива още само в Шестоднева на Йоан Екзарх (Aitzetmüller 1975: 62).

ВЪСХОТѢТИ, -ХОЩѢ, -ХОЩЕШИ св. (5) θέλω, ἐθέλω, βούλομαι, ἀνέχω

Регистрираните значения на този глагол в *КСП* са две: 1. Поискам, пожелавам нещо. 2. Обикна, харесам някого или нещо (Стбр I: 2897). В *ЙоЗлПА* е реализирано ново значение – ‘осмеля се, позволя си’:

Μνησθεῖς γὰρ τοῦ Θεοῦ, οὐ πρότερον ἠνέσχετο πρὸς τὴν ἀκολουθίαν ἐκβῆναι τῆς διδασκαλίας, ἕως τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ χρέος ἀπέδωκεν.

полѣнѣвѣ во бѧ, не прѣвѣѣ вѣсхотѣ къ послѣдованїюу изыти оучителства, дондеже длѣжныи емоу длѣтъ ѿдѧ. (17a).

Причините за определяне на такава семантика, която не се открива в други славянски текстове, са, първо, контекстът, и, второ, че едно от значенията на *ἀνέχω* в медиална употреба е именно ‘осмеля се’ (Стгр: 60).

вѣхѡдити, -хѡждѣ, -хѡдиши неслв. (3) εἴσειμι, ἐμβατεύω

В *КСП* са регистрирани цели шест значения на този глагол с множество техни нюанси и подзначения. В един от случаите в *ЙоЗлПА*, при предаването на глагола *ἐμβατεύω* от текста на оригинала, е реализирано ново значение – ‘встъпвам във владение на нещо, *прен.* – постигам’:

Τίνα οὖν ἔξουσιν ἀπολογίαὶν οἱ τὴν μακαρίαν ἐκείνην φύσιν ἐμβατεύειν ἐπιχειροῦντες;

которыи ѡбо имѣти иматъ ѿвѣтъ, иже въ блаженое ѡно естъство **вѣхѡ-
ДИТИ** начинаещи. (25a).

Тази семантика не е засвидетелствана в други славянски текстове.

вѣшѣ нареч. (1)

Наречието е добре познато още от старобългарския канон, но в *ЙоЗлПА* то е употребено в израза **вѣшѣ вѣти** < περιγίγνομαι със значение ‘спечеля надмошние, надделея’:

οὕτω καὶ ἡ ἀπόνοια διὰ τὸ πολὺ βάρος αὐτῆς καὶ τὸν ὄγκον ἰσχύει καὶ τῆς κουφοτάτης δικαιοσύνης περιγενέσθαι καὶ καθελκύσαι κάτω ῥαδίως αὐτήν.

тако и вѣзшошеніе ради мнѡгыѣ тѡготы его и дѡбелства, можетъ и легч
аишѣ правды **вѣшѣ вѣти** и низвлѣши тѣ долѣ ѡдобѣ. (41a).

Тази семантика, съпроводена от асиметрията при предаването на изходния гръцки глагол с две думи, не се среща в други средновековни славянски текстове.

вѣсегдашнѣ, -нѣи прил. (2) διηλεκτής

Това прилагателно име не е регистрирано в *КСП*, а значението му в *ЙоЗлПА* е ‘постоянен, непрекъснат, непрестанен, вечен’:

Θεὸς γὰρ παρακλήσεως λέγεται καὶ Θεὸς οἰκτιρῶν· ἐπειδὴ τοῦτο ἔργον αὐτῷ διηλεκτός, τοὺς ὀδυνωμένους καὶ τοὺς θλιβομένους παραμυθεῖσθαι καὶ παρακαλεῖν, καὶ μυρία ἀμαρτήματα ἔχωσι.

вѣ во вѣшениа глѣт са и вѣ шедротамъ· понеже се дѣло емѣ ѣ **вѣсегдашнѣ**, еже волѣзшѣщѣж и скръвѣщѣ вѣшати и призывати аще и тѣмани съгрѣшениа иматъ. (42b).

Със същата семантика думата се употребява в широк кръг паметници (напр. РЕПЕ I: 157, Русев и др. 1971: 264, Mikl: 117, СДСЯ: 126, Sels 2009: 11, Тасева 2010: 562, Goltz, Prochorov 2012: 1697, Богданова 2013: i115, Бончев 2002: 112 и др.).

вѣрнѣ нареч. (1) πιστῶς

В *КСП* присъства сродната дума **вѣрнѣ**. В *ЙоЗлПА* **вѣрнѣ** се употребява със същото значение – ‘с вяра, вярвайки’:

Ἄταν γὰρ ὁ Θεὸς ἀποφαίνεται τι, δεχέσθαι χρὴ πιστῶς τὸ λεχθέν.
 егда бѣ бѣ повелѣваѣ что, прїемати достонитѣ вѣрнѣ реченое. (86).

През среднобългарския период от българския езиков развой наречията със завършек *-ѣ* разширяват своята употреба. Те са стилистично маркирани и са характерен риторически похват в произведенията на представителите на Търновската книжовна школа, целящ да постигне по-голяма експресия, убедителност и акцентирание върху специалната сила или особения характер на глаголното действие (Харалампиев 1990: 95–98).

вѣсть, -и жс (2) (без вѣсти вѣсти, без вѣсти творити)

Думата е засвидетелствана в *КСП*, със значения ‘вест, известие’ и ‘знание’, а от нея са образувани устойчивите словосъчетания *без вѣсти вѣсти* и *вѣсть прияти* (Стбр: 327). В *ЙозЛПА* в състава на първия израз участва глаголят *вѣвати*, а значението остава непроменено – ‘изчезвам безследно’ < ἀφανίζομαι:

Καθάπερ γὰρ ἡ ἡλικία τοῦ παιδίου καταργεῖται, οὐκ ἀφανίζομένης τῆς οὐσίας, ἀλλ’ αὐξανομένης τῆς ἡλικίας καὶ εἰς ἄνδρα τέλειον ἐκβαίνουσης.

іакоже вѣзрастѣ дѣтскыи зпразнѣет сѧ, не без вѣсти бывающеу сжщствоу, нж вѣзрастающеу вѣзрастоу, и въ мжжа свѣршена исходающеу. (26).

Дионисий Дивни употребява още едно устойчиво словосъчетание с участието на разглежданото съществително име, което не е регистрирано в старобългарския канон – *без вѣсти творити* < ἀφανίζω със значение ‘унищожавам, премахвам’:

Καὶ τί θαυμαστὸν εἰ περιστάσεις ἀνθρωπίνας λύειν οἶδεν εὐχῆς δύναμις, ὅπου γε καὶ ἀμαρτημάτων φύσιν σβέννυσι καὶ ἀφανίζει ῥαδίως;

и що чудно аще вѣстоанїа члчьскаа разрѣшити вѣ млтвыи сила. иде же и грѣховное естѣство згашаѣ и без вѣсти творитѣ здовь. (426).

Този и други изрази със същото значение (*без вѣсти сътворити*, *без вѣсти съдѣлати*) се употребяват активно в произведенията на Патриарх Евтимий (РЕПЕ I: 169).

Направените наблюдения и сравнението на лексиката и семантиката на лексемите в Дионисиевия превод на словата против аномите от св. Йоан Златоуст със състоянието в класическите старобългарски паметници очертава мястото на изследвания корпус от текстове в историята на българския книжовен език и ролята на Дионисий Дивни за развитието на лексикалната система на този литературен език. Сравнителният анализ показва, че през среднобългарския период протича почти равностоен двустранен процес на промяна на значенията в сравнение със старобългарския период – разширяване на значението и стесняване на значението на лексемите. Тези тенденции водят до обогатяване на лексикалната система на езика, до увеличаване на обема от реализирани преносни значения и до все по-голямата роля на контекста за модифициране на семантиката на думите. Някои от незасвидетелстваните в старобългарския канон думи, употребени в *ЙозЛПА*, се срещат в по-късни

преписи на старобългарски текстове, в среднобългарски и църковнославянски писмени паметници, което е свидетелство, че кефаларевският книжовник има съществена роля за постигане на устойчив континуитет на употребата им през историческия развой на българския език. Други лексеми продължават да се употребяват и в съвременния български език, което означава, че с безспорния си лингвистичен авторитет Дионисий Дивни е един от книжовниците, допринесли за това те да се закрепят устойчиво в лексикалната система на езика ни. Неслучайно най-голяма степен на сходство се установява между лексиката в *ЙоЗлПА* и тази в най-високите литературни образци на епохата с търновски произход – произведенията на Патриарх Евтимий, на Григорий Цамблак, търновската редакция на Стишния пролог и т.н. Най-голям интерес, разбира се, представляват редките думи, новореализираните значения и новите устойчиви словосъчетания, които не се откриват в други текстове, а това ги превръща в показателни лингвистични маркери, характеризиращи идиолекта на книжовника и открояващи яркия му индивидуален преводачески почерк. Езиковият материал, макар и извлечен само от анализа на думите, започващи с третата буква от старобългарските азбуки, изобилства от нови за езиковата система лингвистични факти, а това превръща цялостното проучване на семантичните особености на лексемите в *ЙоЗлПА* в нещо твърде необходимо за открояването на приноса на Дионисий Дивни за разцвета на Търновската книжовна школа, за книжовноезиковите процеси през Късното славянско средновековие и за цялостната история на българския книжовен език.

БИБЛИОГРАФИЯ:

Амфилохий 1880: Амфилохий, архимандрит [Сергиевский-Казанцев, П.И.). *Словарь из Пандекта Антиоха XI века Воскресенской Новоиерусалимской библиотеки*. Москва : Тип. бывш. А.В. Кудрявцевой. // **Amfilokhiy 1880:** Amfilokhiy, arkhimandrit [Sergiyevskiy-Kazantsev, P.I.). *Slovar' iz Pandekta Antiokha XI veka Voskresenskoy Novoierusalimskoy biblioteki*. Moskva: Tip. byvsh. A.V. Kudryavtsevoy.

Богданова 2023: Богданова, С. *Пандекти на Никон Черногорец. Среднобългарски превод. Първа част*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. // **Bogdanova 2023:** Bogdanova, S. *Pandekti na Nikon Chernogorets. Srednobalgarski prevod. Parva chast*. Sofia : UI „Sv. Kliment Ohridski“.

Бончев 2002: Бончев, Ат. *Речник на църковнославянския език. Т. I (А-О)*. София: Национална библиотека „Кирил и Методий“. // **Bonchev 2002:** Bonchev, At. *Rechnik na tsarkovnoslavnyanskiya ezik. T. I (A-O)*. Sofia: Natsionalna biblioteka „Kiril i Metodiy“.

Бояджиев 1986: Бояджиев, Т. *Българска лексикология*. София: ДИ „Наука и изкуство“. // **Boyadzhiev 1986:** Boyadzhiev, T. *Balgarska leksikologiya*. Sofia: DI „Nauka i izkustvo“.

Давидов 1976: Давидов, А. *Речник-индекс на Презвитер Козма*. София: БАН. // **Davidov 1976:** Davidov, A. *Rechnik-indeks na Prezviter Kozma*. Sofia: BAN.

Давидов 1996: Давидов, А. *Старобългарска лексикология*. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. // **Davidov 1996:** Davidov, A. *Starobalgarska leksikologiya*. V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.

Димитров 2010: Димитров, К. *Речник-индекс на словата на авва Доротея (По ръкопис 1054 от сбирката на М. П. Погодин)*. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. // **Dimitrov 2010:** Dimitrov, K. *Rechnik-indeks na slovata na avva Dorotey (Po råkopolis 1054 ot sbirkata na M. P. Pogodin)*. V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.

Дьяченко 2001: Дьяченко Г. *Полный церковнославянский словарь*. Москва: Отчий дом. // **D'yachenko 2001:** D'yachenko G. *Polnyu tserkovnoslavyanskiy slovar'*. Moskva: Otchiy dom.

Златанова 1998: Златанова, Р. *Книга на дванадесетте пророци с тълкования. Старобългарският превод на Стария завет*. Т. 1. София: БАН. // **Zlatanova 1998:** Zlatanova, R. *Kniga na dvanadesette prorotsi s talkovaniya*. Starobalgarskiyat prevod na Stariya zavet. T. 1. Sofia: BAN.

Изб 1076: *Изборник 1076 года. 2-е изд., перераб. и доп. Под ред. А. М. Молдована. Т. II, 2009.* – Москва: Рукописные памятники Древней Руси. // **Izb 1076:** *Izbornik 1076 goda. 2-ye izd., pererab. i dop. Pod red. A. M. Moldovana. T. II, 2009.* – Moskva: Rukopisnyye pamyatniki Drevney Rusi.

Илиева 2013: Илиева, Т. *Старобългарско-гръцки словоуказател към Книгата на пророк Йезекил*. София: БАН. // **Ilieva 2013:** Ilieva, T. *Starobalgarsko-gratski slovoukazatel kam Knigata na prorok Yezekiil*. Sofia: BAN.

Илиева 2016: Илиева, Т. Г. Редките думи в съчинението „За серафимите“ от книга „Маргарит“ на св. Йоан Златоуст. – В: *Studia Philologica Universitatis Velikotarnovensis*. Vol. 35. Колева-Златева, Ж. (отг. ред.). В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 289–302. // **Ilieva 2016:** Ilieva, T. G. Redkite dumi v sâchinenieto „Za serafimite“ ot kniga „Margarit“ na sv. Yoan Zlatoust. – V: *Studia Philologica Universitatis Velikotarnovensis*. Vol. 35. Koleva-Zlateva, Zh. (otg. red.). V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 289–302.

Крысько 2005: Крысько, В.Б. *Ильина книга. Рукопись РГАДА, Тип 131*. Лингвистическое издание, подготовка греческого текста, комментарии, словоуказатели. Москва: Индрик. // **Krys'ko 2005:** Krys'ko, V.B. *I'ina kniga. Rukopis' RGADA, Tip 131*. *Lingvisticheskoye izdaniye, podgotovka grecheskogo teksta, kommentarii, slovoukazateli*. Moskva: Indrik.

Максимович 2010: Максимович, К. *Византийская Синтагма 14 титулов без толкований в древнеболгарском переводе. Славяно-греческий, греческо-славянский и обратный (славянский) словоуказатели*. Frankfurt am Mein, Löwenklau-Gesellschaft e.V. // **Maksimovich 2010:** Maksimovich, K. *Vizantiyskaya Sintagma 14 titulov bez tolkovaniy v drevnebolgarskom perevode. Slavyano-grecheskiy, grechesko-slavyanskiy i obratnyu (slavyanskiy) slovoukazateli*. Frankfurt am Mein, Löwenklau-Gesellschaft e.V.

Милтенов 2006: Милтенов, Я. *Диалозите на Псевдо-Кесарий в славянската ръкописна традиция*. София: Авалон. // **Miltenov 2006:** Miltenov, Ya. *Dialozite na Psevdo-Kesariy v slavyanskata råkopolisna traditsiya*. Sofia: Avalon.

Николов 2005: Николов, Н. *Речник-индекс на глаголните словоформи в пълния старобългарски превод на Огласителните слова на свети Кирил Йерусалимски (ГИМ, СИН. 478). ГЛЖБИНЫ КЪНИЖЬНЫЯ. Кн. 3. Речници. 49–261*. Шумен: УИ „Константин Преславски“. // **Nikolov 2005:** Nikolov, N. *Rechnik-indeks na glagolnite slovoformi v palniya starobalgarski prevod na Oglasitelnite slova na sveti Kiril Yerusalimski (GIM,*

SIN. 478). *GLĀBINY KANIZHYNYĀ*. Kn. 3. *Rechnitsi*. 49–261. Shumen: UI „Konstantin Preslavski“.

Павлова 1994: Павлова, Р. Петър Черноризец – старобългарски писател от X век (*Кирило-Методиевски студии. Книга 9*). София: БАН. // **Pavlova 1994: Pavlova, R. Petar Chernorizets – starobalgarski pisatel ot X vek (*Kirilo-Methodievski studii. Kniga 9*). Sofia: BAN.**

Пичхадзе и др. 2004: „История Иудейской войны“ Иосифа Флавия: Древнерусский перевод. Изд. подг. А.А. Пичхадзе, И.И. Макеева, Г.С. Баранкова, А.А. Уткин. Т. I–II. Москва: Языки славянской культуры. // **Pichkhadze i dr. 2004:** „Istoriya Iudeyskoy voyny“ Iosifa Flaviya: Drevnerusskiy perevod. Izd. podg. A.A. Pichkhadze, I.I. Makeyeva, G.S. Barankova, A.A. Utkin. T. I–II. Moskva: Yazyki slavyan’skoy kul’tury.

РЕПЕ I: Речник на езика на Патриарх Евтимий. Ч. I (Я-Н), 2019. София: УИ „Св. Климент Охридски“. // **РЕПЕ I:** *Rechnik na ezika na Patriarh Evtimiy. Ch. I (A-N)*, 2019. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.

РБЕ 2: Речник на българския език. Т. 2, 1979. София: БАН. // **RBE 2:** *Rechnik na balgarskiya ezik. T. 2, 1979*. Sofia: BAN.

Русев, Давидов 1966: Русев, П., А. Давидов. Григорий Цамблак в Румъния и в старата румънска литература. София: БАН. // **Rusev, Davidov 1966:** Rusev, P., A. Davidov. *Grigoriy Tsamblak v Rumaniya i v starata rumanska literatura*. Sofia: BAN.

Русев и др. 1971: Русев, П., А. Давидов, Ив. Гълъбов, Г. Данчев. Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак. София: БАН. // **Rusev i dr. 1971:** Rusev, P., A. Davidov, Iv. Galabov, G. Danchev. *Pohvalno slovo za Evtimiy ot Grigoriy Tsamblak*. Sofia: BAN.

Русинов, Георгиев 1996: Русинов, Р. Ст. Георгиев. Лексикология на българския книжовен език. В. Търново: Абагар. // **Rusinov, Georgiev 1996:** Rusinov, R. St. Georgiev. *Leksikologiya na balgarskiya knizhoven ezik*. V. Tarnovo: Abagar.

СДСЯ/Старчевский 1899: Старчевский А. В. *Словарь древнего славянского языка, составленный по Остромирову Евангелию Ф. Миклошичу, А. Х. Востокову, Я. И. Бередникову, И. С. Кочетову*. СПб.: А. С. Суворин. // **SDSYA/Starchevskiy 1899:** Starchevskiy A. V. *Slovar’ drevnego slavyanskogo yazyka, sostavlennyy po Ostromirovu YEvangeliyu F. Mikloshichu, A. Kh. Vostokovu, Ya. I. Berednikovu, I. S. Kochetovu*. SPb.: A. S. Suvorin.

Сим 1073: Богданова, С., В. Вълчанов, Ц. Досева, С. Иванов, Ц. Ралева, В. Христова, П. Янева. *Симеонов сборник (по Светославовия препис от 1073 г.)*. Т. 2, 1993. *Речник-индекс*. София: БАН. // **Sim 1073:** Bogdanova, S., V. Valchanov, Ts. Doseva, S. Ivanov, Ts. Raleva, V. Hristova, P. Yaneva. *Simeonov sbornik (po Svetoslavoviya prepis ot 1073 g.)*. Т. 2. *Rechnik-indeks*. Sofia: BAN, 1993.

Славова 2013: Славова, Т. *Славянският превод на Посланието на патриарх Фотий до княз Борис-Михаил*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. // **Slavova 2013:** Slavova, T. *Slavyanskiyat prevod na Poslanieto na patriarh Fotiy do knyaz Boris-Mihail*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.

Спасова, Петков 2008–2014: Спасова, М. Г. Петков. *Търновската редакция на Стихиения пролог. Текстове. Лексикален индекс*. Т. I–XII. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“. // **Spasova, Petkov 2008–2014:** Spasova, M. G. Petkov. *Tarnovskata redaktsiya na Stishniya prolog. Tekstove. Leksikalen indeks*. Т. I–XII. Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“.

Спасова, Христов 2020: Спасова, М., Ив. Христов. *Патриарх Филотей (Кокин). Слово в Неделята на всички светии. Editio princeps.* София: УИ „Св. Климент Охридски“. // **Spasova, Hristov 2020:** Spasova, M., Iv. Hristov. *Patriarh Filotey (Kokin). Slovo v Nedelyata na vsichki svetii. Editio princeps.* Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.

Срезн/Срезневский 1989 (I, II, III): Срезневский, И. И. *Словарь древнерусского языка. Репринтное издание. Т. I–III.* Москва: Книга. // **Srezn/Sreznevskiy 1989 (I, II, III):** Sreznevskiy, I. I. *Slovar' drevnerusskogo yaz'ka. Reprintnoye izdaniye. T. I–III.* Moskva: Kniga.

Станков 1994: Станков, Р. *Лексика исторической палеи.* Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. // **Stankov 1994:** Stankov, R. *Leksika istoricheskoy palei.* V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.

СтбР I: *Старобългарски речник.* Т. 1 (А-Н), 1999. София: Издателство „Валентин Траянов“. // **StbR I:** *Starobalgarski rechnik. T. 1 (A-N), 1999.* Sofia: Izdatelstvo „Valentin Trayanov“.

Стгр: Войнов, М., Вл. Георгиев, Б. Геров, Д. Дечев, Ал. Милев, М. Тонев. *Старогръцко-български речник.* София: Отворено общество. // **Stgr:** Voynov, M., Vl. Georgiev, B. Gerov, D. Dechev, Al. Milev, M. Tonev. *Starogratsko–balgarski rechnik.* Sofia: Otvoreno obshtestvo.

СтС: *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков).* Под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. Москва: Русский язык. // **StS:** *Staroslavjanskiy slovar' (po rukopisyam X–XI vekov).* Pod red. R. M. Tseytlin, R. Vecherki i E. Blagovoy. Moskva: Russkiy yazyk.

Тасева 2010: Тасева, Л. *Триодните синаксари в средновековната славянска книжнина (Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, LIV).* Freiburg i. Br.: Weiher Verlag. // **Taseva 2010:** Taseva, L. *Triodnite sinaksari v srednovekovnata slavyanska knizhnina (Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, LIV).* Freiburg i. Br.: Weiher Verlag.

Тотоманова 2008: Тотоманова, А.-М. *Славянската версия на Хрониката на Георги Синкел.* София: УИ „Св. Климент Охридски“. // **Totomanova 2008:** Totomanova, A.-M. *Slavyanskata versiya na Hronikata na Georgi Sinkel.* Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.

Тотоманова, Христов 2015: Тотоманова, А.-М., Ив. Христов. *Речник-индекс на словоформите в Бориловия синодик.* София: Графис. // **Totomanova, Hristov 2015:** Totomanova, A.-M., Iv. Hristov. *Rechnik-indeks na slovoformite v Boriloviya sinodik.* Sofia: Grafis.

Тотоманова, Христов 2019: Тотоманова, А.-М., Ив. Христов. *Терминологичен речник на Йоан Екзарх.* София: УИ „Св. Климент Охридски“. // **Totomanova, Hristov 2019:** Totomanova, A.-M., Iv. Hristov. *Terminologichen rechnik na Yoan Ekzarh.* Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.

Федер 2008: Федер, У. *Княжзий изборник. За възпитание на канартикина. Т. 1. Увод и показалци.* Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. // **Feder 2008:** Feder, U. *Knyazhiy izbornik. Za vazpitanie na kanartikina. T. 1. Uvoz i pokazaltsi.* V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.

Федер 2011: Федер, У. *Авва Анастасий Синайски. Въпроси и отговори. Т. 1. Увод и показалци.* Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. // **Feder 2011:** Feder, U. *Avva Anastasiy Sinayski. Vaprosi i otgovori. T. 1. Uvod i pokazaltsi.* V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.

Федер 2016: Федер, У. *Псевдо-Атанасий Александрийски. Въпроси и отговори към княз Антиох. Т. 1. Увод и показатели.* Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“. // **Feder 2016:** Feder, U. *Psevdo-Atanasij Aleksandrijski. Vaprosi i otgovori kam knyaz Antioh. T. 1. Uvod i pokazalsti.* Shumen: UI „Episkop Konstantin Preslavski“.

Харалампиев 1990: Харалампиев, Ив. *Езикът и езиковата реформа на Евтимий Търновски.* София: Наука и изкуство. // **Haralampiev 1990:** Haralampiev, Iv. *Ezikat i ezikovata reforma na Evtimiy Tarnovski.* Sofia: Nauka i izkustvo.

Харалампиев 1995: Харалампиев, Ив. *Строители на стария български книжовен език. Търновска книжовна школа.* Велико Търново: Абагар. // **Haralampiev 1995:** Haralampiev, Iv. *Stroiteli na stariya balgarski knizhoven ezik. Tarnovska knizhovna shkola.* V. Tarnovo: Abagar.

Христова-Шомова 1994: Христова-Шомова, И. *Речник на словата на Климент Охридски.* София: УИ „Климент Охридски“. // **Hristova-Shomova 1994:** Hristova-Shomova, I. *Rechnik na slovata na Kliment Ohridski.* Sofia: UI „Kliment Ohridski“.

Христова-Шомова 2007: Христова-Шомова, И. *Книга Йов с тълкувания в славянски превод.* София: Анубис. // **Hristova-Shomova 2007:** Hristova-Shomova, I. *Kniga Yov s talkuvaniya v slavyanski prevod.* Sofia: Anubis.

Цейтлин 1986: Цейтлин, Р. М. *Лексика древнеболгарских рукописей X–XI вв.* София: БАН. // **Tseytlin 1986:** Tseytlin, R. M. *Leksika drevnebolgarskih rukopisey X–XI vv.* Sofia: BAN.

Aitzetmüller 1975: Aitzetmüller, R. *Das Hexaameron des Exarchen Johannes. Band VII.* Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt.

Aitzetmüller 1990: Aitzetmüller, R. *Paraenesis. Die altbulgarische Übersetzung von Werken Ephraims des Syrers. Band 5. (Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, XXVIII).* Freiburg i. Br.: Weiher Verlag.

Christians 2001: Christians, D. *Wörterbuch zum Gottesdienstmenäum für den Monat Dezember; slavisch-griechisch-deutsch, nach ostslavischen Handschriften des 12. und 13. Jahrhunderts, mit einem Glossar; griechisch-slavisch. Abhandlungen der Nordrhein-Westfälischen Akademie der Wissenschaften Bd. 107 (= Patristica Slavica Bd. 8).* Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

Daničić 1962: Daničić, Đ. *Rječnik iz književnih starina srpskih, I-III.* Graz: Akademische Druck.

Goltz, Prochorov 2012: *Das Corpus des Dionysios Areiopagites in der slavischen Übersetzung von Starec Isaija (14. Jahrhundert), herausgegeben von Sabine Fahl, Dieter Fahl, Jutta Harney unter der Leitung von Hermann Goltz und Gelian Michajlovič Prochorov, Band 4. (Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, t. LV 4.1–3).* Freiburg i. Br.: Weiher Verlag.

Lampe 1961: *A Patristic Greek lexicon.* Oxford : Clarendon Press; New York : Oxford University Press.

Liddell, Scott 1996: Liddell, G. H., R. Scott. *A Greek-English Lexicon. Revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones. With a revised Supplement.* Oxford: Clarendon Press.

Malingrey, Daniélou, Flacelière 1970: Malingrey, A.-M, J. Daniélou, R. Flacelière. *Jean Chrysostome. Sur l'incompréhensibilité de Dieu. I (Homélie I-V) (Sources Chrétiennes 28bis), 2e éd.* Paris: Les Éditions du CERF.

Malingrey 1994: Malingrey, A.-M. *Jean Chrysostome: Sur l'égalité du Père et du Fils. Contre les Anoméens homélies VII–XII (Sources Chrétiennes 396)*. Paris: Les Éditions du CERF.

Mikl/Mikl 1862–1865: Miklosich, Fr. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Vindobonae: Braunmüller.

Sadnik 1983: Sadnik, L. *Des hl. Johannes von Damaskus Ἐκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως in der Übersetzung des Exarchen Johannes. Band 4*. Freiburg i. Br.: Weiher Verlag.

Sels 2009: Sels, L. *Gregory of Nyssa. De hominis opificio. О образѣ чловѣка. The Fourteenth-Century Slavonic Translation. A Critical Edition with Greek Parallel and Commentary by Lara Sels*. (= *Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte, Neue Folge, Reihe B: Editionen, Bd. 21*). 319 p. + Index. *Slavonic-Greek and Greek-Slavonic*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag.

SJS I–IV: *Slovník jazyka staroslověnského/Lexicon linguae palaeoslovenicae. T. I–IV (1958–1997)*. Praha: Nakl. Československé akademie věd.

Weiher 1969: Weiher, E. *Die Dialektik des Johannes von Damaskus in kirchenslavischer Übersetzung (Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes, Bd. VIII)*. Wiesbaden: Harrassowitz.

Weiher u. a. 1987: Weiher, E., J. Keller, H. Miklas. *Die Dogmatik des Johannes von Damaskus in der kirchenslavischen Übersetzung des 14. Jahrhunderts, herausgegeben von Eckhard Weiher unter Mitarbeit von Felix Keller und Heinz Miklas, Freiburg i. Br. (Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. Fontes et Dissertationes. Bd. XXV)*. Freiburg i. Br.: Weiher Verlag.